

**М. САЛОМОВ, Ж. ГУЛНАЗАРОВА,
О. ҚОСИМОВ**

ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ

барои хонандагони синфи 5-уми муассисаҳои
таҳсилоти умумии таълимашон
ба забони русӣ
(нашри якум)

**Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
тасдиқ кардааст**

**ДУШАНБЕ
МАОРИФ
2018**

УДК 373. 167. 1
ББК 81,2 тоҷик Я72+74
Ш-23

Ш-23. Саломов М., Гулназарова Ж., Қосимов О. **Забони давлатӣ.** Китоби дарсӣ барои хонандагони синфи 5-уми муассисаҳои таҳсилоти умумии таълимашон ба забони русӣ. Душанбе, Маориф, 2018. 128 сах.

Хонандагони азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳравар шавед ва онро тоза нигоҳ доред! Кӯшиш кунед, ки соли таҳсили оянда ҳам китоб ҳамин гуна зебову орошта дастраси хонандагони дигар гардад ва онҳо низ аз ин истифода баранд.

Ҷадвали истифодаи китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

ISBN 978-99947-1-507-7

© Маориф, 2018
Моликияти давлат

НИШОНИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ПАРЧАМИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ДАРСИ 1

ТАКРОРИ ДАРСҲОИ ГУЗАШТА

Машқи 1. Номи қаҳрамонони Тоҷикистон ва шоирони тоҷикро мувофиқи тартиби ҳарфҳои алифбои тоҷикӣ нависед.

Эмомалӣ Раҳмон, Садриддин Айни, Шириншох Шохтемур, Бобочон Ғафуров, Мирзо Турсунзода, Нусратулло Махсум, Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавӣ, Саъдии Шерозӣ, Абдуллаҳмонӣ Ҷомӣ, Абдулқодири Бедил, Абулқосим Лоҳутӣ, Мирсаид Миршакар, Гулҷеҳра Сулаймонӣ, Лоик Шералӣ.

ФОНЕТИКА

Машқи 2. Ба хотир оред:

Савол	Ҷавоб
1. Фонетика чиро меомӯзад?	Фонетика ҷузъи илми забоншиносӣ буда, овозҳои нутқро меомӯзад.
2. Омӯхтани фонетика чӣ аҳамият дорад?	Ба воситаи қоидаҳои фонетика мо овозро аз ҳарф фарқ мекунем, талаффуз ва навишти дурусти овозҳо ва ҳарфҳоро дар калимаҳо ёд мегирем.
3. Фарқи овоз аз ҳарф дар чӣ аст?	Овоз садо дорад, онро мешунавем. Овозҳои нутқ бо ҳарфҳо навишта мешаванд.

Мо медонем:

1. Алифбои забони тоҷикӣ аз 35 ҳарф иборат аст. А, Б, В, Г, Ғ, Д, Е, Ё, Ж, З, И, Й, К, Қ, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ў, Ф, Х, Ҳ, Ч, Ҷ, Ш, Ё, Э, Ю, Я.
2. Алифбои тоҷикӣ 6 ҳарфи садонок - а, о, и, у, ё, э ва 24 ҳарфи ҳамсадо - б, в, г, ғ, д, ж, з, й, к, қ, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ҳ, ч, ҷ, ш, ё дорад.

3. Чор ҳарфи дигари алифбо ётбарсар аст. Ётбарсарҳо аз ду овоз иборатанд, вале бо як ҳарф навишта мешаванд: й+э=е, й+о=ё, й+у=ю, й+а=я

МУКОЛАМА

Комрон

Салом, Зебо!

Шуморо бо оғози соли таҳсил табрик менамоям.

Таътили тобистонаро дар кучо гузаронидед?

Варзобноҳияи хушманзара аст?

Ман дар вақти таътил бо падарам ба шаҳри Хуҷанд сафар кардам. Ҳангоми сафар падарам ба ман деҳа, ноҳия ва шаҳрҳоро нишон медод. Ноҳияи Варзоб дар шоҳроҳи Душанбе–Хуҷанд қарор доштааст.

Зебо

Салом, Комрон!

Ман ҳам Шуморо табрик мегӯям.

Ман таътили тобистонаро дар истироҳатгоҳи бачагонаи «Зимчурӯд»-и ноҳияи Варзоб гузаронидам.

Бале, дар Варзоб кӯҳҳои баланд, дарёҳои сероб ва дарахту гулҳои зебо хеле бисёр аст.

Бале, ин ноҳия дар наздикии пойтахти Тоҷикистон – шаҳри Душанбе, ҷойгир аст. Шоҳроҳи Душанбе–Хуҷанд аз ҳамин ноҳия мегузарад.

Дар истироҳатгоҳ бо кӣ
шинос шудед?

И с т и р о ҳ а т г о ҳ и
«Зимчурӯд» барои
хонандагони фаъол аст?

Шумо бо ҳамдигар бо
кадом забон суҳбат
мекардед?

Ба ин истироҳатгоҳ бачаҳо аз
тамоми ғӯшаву канори ҷумҳурии
омада буданд. Ман бо Ситора,
Гулнора, Таня шинос шудам.

Не, ҳамаи бачаҳо метавонанд
дар ин ҷо истироҳат кунанд.
Ҳамроҳи мо хонандагони бо-
лаёқат аз мактабҳои тоҷикӣ,
русӣ, ўзбекӣ, қирғизӣ ва
туркманӣ буданд ва мо бо ҳам
дӯст шудем.

Ҳамаи бачаҳо забони тоҷикиро
хуб медонистанд. Мо бо
ҳамдигар бо забони тоҷикӣ гап
мезадем, китоб мехондем ва
шеър қироат мекардем.

Шоҳроҳи Душанбе – Ҳуҷанд.

Бачаҳо дар истироҳатгоҳ.

Машқи 3. Тарзи навишти калимаҳои зеринро машқ кунед:

аввал, миллат, галла, иттиҳод, тилла, паиша, барра,
қувва

СУПОРИШ:

1. Бо чор калимаи ин машқ ибора созед.

Намуна: миллати тоҷик...

2. Зарбулмасали «Аввал андеша – баъд гуфтор»-ро шарҳ диҳед.

ЛУҒАТ

қаҳрамон	герой
андеша	мысль, размышление, дума
гуфтор	речь, разговор, беседа
табрик кардан	поздравить
истироҳат кардан	отдыхать
истироҳатгоҳ	дом отдыха, лагерь, санатория, курорт
шоҳроҳ	магистраль
қироат кардан	чтение, чтение вслух

ДАРСҲОИ 2-3

Машқи 4. Матни зеринро хонед, ба номҳои ҷонварон диққат диҳед.

ДАР БОҒИ ҲАЙВОНОТ

Мо дар Душанбе зиндагӣ мекунем. Душанбе пойтахти Тоҷикистон аст. Дирӯз мо ба боғи ҳайвоноти пойтахт рафтем. Дар он ҷо аз ҷонварони хонагӣ буз, гӯсфанд, асп ва шутурро دیدем. Аз парандагони

хонагӣ дар он ҷо мурғ, хурӯс, товус ҳаст. Аз ҳайвоноти ваҳшӣ дар ин боғ шер, паланг, хирс, гург, рӯбоҳ зиндагӣ мекунад. Мо дар боғи ҳайвонот хазандагон ва ҷонварони обӣ: ба монанди мор, муш, харгӯш, калтакалос, тимсоҳ, моҳӣ ва ғайраро тамошо кардем. Бо иҷозати ниғаҳбон мо

ба моҳиён ва парандагон нонрезаҳо додем.

Боғи ҳайвонот ба мо хеле писанд омад. Мо ҳайвонотро дӯст медорем. Онҳо мисли одамон як қисми зиндаи табиат ҳастанд. Ҳайвонот, хусусан ҷонварони хонагӣ, барои зиндагии одамон ғоидаоваранд.

Ман ҳафтаи дигар бо додару хоҳарам – Рустам ва Фарзона, ба боғи ҳайвонот меравам. Дар он ҷо барои тамошо ва истироҳат шароити хуб ҳаст.

СУПОРИШ:

1. Матнро бодикқат хонед.
2. Номи ҷонваронро аз рӯи алифбо ба дафтаратон нависед.
3. Номҳои якҷиҳои ҷонваронро дар як сутун, номҳои духҷиҳои ҷонваронро дар сутуни дигар нависед.

САВОЛ:

➡ Мо чаро ба боғи ҳайвонот меравем?

➡ Кадом ҷонварон (ҳайвонот)-и хонагӣ, кадоме аз онҳо ваҳшӣ аст?

➡ Чаро мо онҳоро хонагӣ ва ваҳшӣ мегӯем?

➡ Ҷонварон дар кучо зиндагӣ мекунанд?

➡ Онҳоро ба чанд гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст?

➡ Шумо кай ба боғи ҳайвонот меравед? Бо кӣ меравед?

➡ Дар ин матн боз кадом калимаҳо ба маънии ҳайвонот омадаанд?

➡ Ин гуна калимаҳоро ҷӣ меноманд?

➡ Ба шумо кадом ҷонвар маъқул (писанд) аст? Чаро?

➡ Дар ҳавлии (хонаи) шумо кадом ҷонвар ҳаст?

➡ Ҷумлаеро, ки дар он номи ҳайвони дӯстдоштаи шумо омадааст, тарҷума кунед.

Машқи 5. Бо гузоштани як садонок дар хонаҳои ҳолӣ номи ҳайвони хонагӣ созед.

ш		т		р
---	--	---	--	---

Машқи 6. Аз ҳамсадоҳои **м, г, д, л** якеро дар хонаҳои ҳолӣ гузоред, ки номи ҳайвони ваҳшӣ пайдо шавад.

	у	р	
--	---	---	--

Машқи 7. Аз ҳамсадоҳои **н, в, с, б** як ҳамсадоро дар хонаҳои ҳолӣ гузоред, ки номи ҳайвони ваҳшӣ пайдо шавад.

	а		р
--	---	--	---

Машқи 8. Аз ин ду **исм** номи чонвар созед.

+

=

Машқи 9. Ба кадом гурӯҳ мансуб будани чонварони чадвали якумро аз чадвали дуюм муайян кунед.

1.

1.	моҳӣ
2.	кабӯтар
3.	шер
4.	гӯсфанд

2.

5.	чонвари ваҳшӣ
6.	чонвари обӣ
7.	чонвари хонагӣ
8.	паранда

ЛУҒАТ:

пойтахт	столица
боғи ҳайвонот	зоопарк
буз	коза
гӯсфанд	овца
асп	лошадь
шутур	верблюд
мурғ	курица
хурӯс	петух
шер	лев
хирс	медведь

гург	<i>волк</i>
рӯбоҳ	<i>лиса</i>
мор	<i>змея</i>
муш	<i>мышь</i>
тимсоҳ	<i>крокодил</i>
моҳӣ	<i>рыба</i>
харгӯш	<i>заяц</i>
саг	<i>собака</i>
ҳайвонот, ҷонварон	<i>животные</i>

ДАРСИ 4

ШЕР, ХАРГҶШ ВА МАЙМУН (АФСОНА)

Як рӯз оху бо бачааш дар марғзоре мечарид. Ногоҳ шере аз камин часту охуро дошта хӯрд. Охуча гирякунон рафт. Дар роҳ ўро харгӯшу маймун дида, пурсиданд:

- Охуча, чаро гиря мекунӣ?
- Шер очаамро хӯрд, – боз

баландтар гиря карда ҷавоб дод охуча.

Харгӯш гуфт:

– Биё, аз паси мо биё. Мо ҷазои шерро чунон ме-
диҳем, ки як умр аз хотираш намебарояд.

Онҳо рафтанд ва ба сари чоҳе расиданд. Харгӯш гуфт:

– Бародарон, ҳозир ман ба пеши шер рафта, мегӯям, ки дар ин беша боз як шери дигар пайдо шудааст. Ин шер аз ту ҳам зўртару бадвоҳиматар аст. Бовар накуни, рав бо ҷашмони худат бин. – Маймун, ту гапи маро тасдиқ кун.

Харгӯш ба назди шер рафта гуфт:

– Шербобо, дар ҷангали мо як шери дигар пайдо

шудааст. Мо афташиро дида, қариб талхакаф шудем. Чунин шери зӯрро ягон кас надидааст.

Ҳуш аз сари шер парид.

– Ку? Дар кучост? Нишон деҳ, – гуфт вай.

Харгӯш шерро ба сари чоҳ бурд. Маймун гуфт:

– Ана, дар ҳамин чост. Марҳамат карда як нигоҳ кунед. Лекин эҳтиёт кунед, шербобо! Мабодо, шуморо хӯрда монад!

Шер ба чоҳ нигоҳ карда, акси худро дид ва бадқаҳр шуда худаширо партофт. Вай дар чоҳ ғарқ шуд.

СУПОРИШ:

1. Матнро бодикқат хонед ва мазмуни онро нақл кунед.

2. Калимаи гирия чанд ҳарф ва чанд овоз дорад?

Чанд ҳарф?	г	и	р	я	=	
------------	---	---	---	---	---	--

Чанд овоз?	г	и	р	я	=	
------------	---	---	---	---	---	--

САВОЛ

➡ Охуча барои чӣ гирия мекард?

➡ Охуча дар роҳ чиро дид?

➡ Харгӯш ва маймун аз охуча чӣ пурсиданд?

➡ Онҳо ба охуча чӣ гуфтанд?

➡ Охуча, харгӯш ва маймун ба кучо расиданд?

➡ Харгӯш чӣ гуфт?

➡ Харгӯш ба шер чӣ гуфт?

➡ Шер дар ҷавоб чӣ гуфт?

➡ Шер дар чоҳ сурати чиро дид?

Ҷумлаҳои зеринро тарҷума кунед.

1. Шербобо, дар ҷангали мо як шери дигар пайдо шудааст.

2. Мо афташиро дида, қариб талхакаф шудем.

3. Чунин шери зӯрро ягон кас надидааст.

талхакаф шудан – тарсидан

ҳуш аз сари касе паридан – тарсидан

4. Ётбарсарҳои калимаҳои зеринро ҷудо кунед ва муайян кунед, ки ин калимаҳо аз чанд ҳарф ва чанд овоз иборатанд:

биё, гиря, ягон, як, сеюм

Намуна: би-ёо ...

ЛУҒАТ

оҳу	<i>газель, серна, косуля</i>
марғзор	<i>луг; покрытая травой</i>
камин (гирифтан)	<i>засада, устраивать засаду, спрятаться</i>
частан	<i>прыгать, подпрыгивать, скакать</i>
маймун	<i>обезьяна</i>
чоҳ	<i>колодец</i>
зӯр	<i>сильный, могучий, мощный, крепкий</i>
акс	<i>отражение, отображение</i>
ку, дар кучо?	<i>где?</i>
бадкаҳр (шудан)	<i>гневный, яростный, расвирепевший, вспыльчивый</i>
партофтан	<i>бросать</i>
талхакаф шудан	<i>испугаться</i>

ДАРСИ 5

МАТНИ ЗЕРИНРО ХОНЕД. ДАРСИ АВВАЛ – ДАРСИ СУЛҲ

Дарси аввалинро барои ҳамаи хонандагони кишвари азизамон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оғоз менамояд ва он «Дарси сулҳ» ном дорад. «Дарси сулҳ» дар рӯзи аввали таҳсил, 1-уми сентябр сар мешавад. Хонандагон ҳамроҳи падару модар ва омӯзгорон ба воситаи телевизион ва радио ин дарсро бо шавқӣ тамои тамошо ва гӯш мекунанд. Роҳбари давлати Тоҷи-

кистон ҳангоми суҳанронӣ бачаҳоро ба хондан, дӯстию бародарӣ, эҳтироми ҳамдигар, сулҳу амният ва оромию осоиштагӣ ҳидоят менамояд.

«Сулҳ» барои ҳар яки мо калимаи муқаддас ба шумор меравад. Бачаҳои кишвари мо ҳамеша тарафдори сулҳу оромӣ (амонӣ) дар Тоҷикистони азиз мебошанд. Сулҳу оромӣ, осоиштагӣ, шодию хурсандӣ, ваҳдату якпорчагӣ ва сарҷамъии ҳар як миллату давлат мебошад. Дар зери парчами сулҳу халқҳои гуногуни олам бо ҳам робита мекунанд, ҳамдигарро беҳтару хубтар мешиносанд ва дар лаҳзаҳои зарурӣ ба якдигар ёрӣ мерасонанд.

Мо – бачаҳои Тоҷикистон, ҳамеша тарафдору ҷонибдори сулҳу оромӣ дар ҷаҳон ҳастем. Пешвои миллати мо, Эмомалӣ Раҳмон, дар мушкилтарин рӯзҳои Тоҷикистон ба мардум чунин қавл дода буд: «Ман ба шумо сулҳ меорам». Ё ба ин қавлаш вафо карда, ҳамаи халқу миллатҳои кишварро ба ҳам муттаҳид сохт, дар байни онҳо дӯстию бародарӣ ва ҳамдигарфаҳмиро барқарор намуд.

Дарси сулҳ барои мо дари дӯстию бародариро боз менамояд. Ин дарс моро ба эҳтиром кардани ҳамдигар ва бо баҳои хубу аъло хондан раҳнамун месозад.

СУПОРИШ:

1. Матнро бодикқат хонед.
2. Калимаҳои «сулҳ», «ваҳдат», «якпорчагӣ», «оромӣ», «осоиштагӣ», «амният»-ро шарҳ диҳед.
3. Дар Тоҷикистон кадом халқу миллатҳо ҳамроҳи тоҷикон дӯстона зиндагонӣ мекунанд?

БА ХОТИР ОРЕД.

Ҳичо чист?

Ба ҳиссаҳо ҷудо кардани калимаҳоро ҳичо меноманд.

Дар забони тоҷикӣ ҳичоҳо ба воситаи садонокҳо сохта мешаванд. Микдори ҳичоҳои калима ба микдори садонокҳои он баробар аст.

Мисол:

мо, дарс, сулҳ, дӯст – як ҳичо

ва-тан, киш-вар, мо-дар – ду ҳичо

о-со-иш, о-ро-мӣ, хи-до-ят – се ҳичо

То-чи-кис-тон, як-пор-ча-гӣ – чор ҳичо

ДАР ХОТИР НИГОҲ ДОРЕД:

Дар забони тоҷикӣ ҳамсадоҳо дар алоҳидагӣ ҳичо намесозанд.

4. Калимаҳои зеринро ба ҳичоҳо ҷудо кунед ва гӯед, ки онҳо аз чанд ҳичо иборатанд

Намуна: гу-во-ро – 3 ҳичо

қавл, муқаддас, тарафдор, эҳтиром, мушкилтарин, ҳамдигарфаҳмӣ

Зарбулмасалро шарҳ диҳед.

Ваъда додӣ, вафо кун, қавл додӣ, иҷро кун.

ЛУҒАТ

гуворо	<i>приятный, доставляющий удовольствие</i>
сулҳ	<i>мир, примирение, перемирие</i>
робита	<i>связь, отношение</i>
муқаддас	<i>священный, святой</i>
ҷонибдор	<i>сторонник</i>
пешвои миллат	<i>лидер нации</i>
вахдат	<i>единство</i>
ҳамдигарфаҳмӣ	<i>взаимопонимание</i>

Машқи 10.

А) Шеърро ифоданок хонед.

Б) Ба навишти калимаи «дӯст» ва ҳамрешаҳои он диққат диҳед.

В) Шеърро аз ёд кунед.

*То тавонӣ, дӯстонро гум макун,
Дӯстони меҳрубонро гум макун.
Дар ҷаҳон бе дӯст будан мушкил аст,
Мушкилосонкун касонро гум макун.*

М. Турсунзода

Машқи 11. Ба саволу ҷавобҳои зерин диққат диҳед.

Савол:	Овоз чист?	Ҷавоб:	Овоз натиҷаи лапиши мавҷноки ҳаво мебошад. Овоз дар гуфтор воҳиди хурдтарин аст.
Савол:	Дар илми забон овоз чӣ вазифа дорад?		Овозҳо дар натиҷаи ҳаракати узвҳои инсон (забон, лабҳо ва ғ.) ҳосил мешаванд. Овозҳоро ба садонок ва ҳамсадо чудо мекунанд. Овозҳо дар сохтани калима ва морфема заруранд.
Савол:	Овози садонок аз ҳамсадо чӣ фарқ дорад?	Ҷавоб:	Ҳангоми талаффузи садонок монеа вучуд надорад, вале ҳамсадо ҳангоми талаффуз ба монеа дучор мешавад.
Савол:	Овоз аз ҳарф чӣ фарқ дорад?	Ҷавоб:	Овозро талаффуз мекунем ва мешунавем, ҳарфро мебинем ва менависем.
Савол:	Ҳичо чист?	Ҷавоб:	Ҳичо воҳиди хурдтарини талаффуз аст, ки маъмулан аз якчанд овоз таркиб меёбад. Овоз як ҳиссаи тақсимнашавандаи ҳичо аст. Агар ҳичо бо садонок анҷом ёбад, ҳичои кушода, бо ҳамсадо анҷом ёбад, ҳичои баста номида мешавад. Дар забони тоҷикӣ иштироки овози садонок дар сохтани ҳичо ҳатмӣ аст.

Савол:	Калимаҳои зерин аз чанд ҳиҷо иборатанд?	Ҷавоб:	
	кор	кор	аз як ҳиҷо
	мард	мард	аз як ҳиҷо
	мактаб	мак-таб	аз ду ҳиҷо
	нома	но-ма	аз ду ҳиҷо
	дӯстӣ	дӯс-тӣ	аз ду ҳиҷо
	овоз	о-воз	аз ду ҳиҷо
	маънӣ	маъ-нӣ	аз ду ҳиҷо
	садонок	са-до-нок	аз се ҳиҷо
	ҳамсадо	ҳам-са-до	аз се ҳиҷо
	монеа	мо-не-а	аз се ҳиҷо

СУПОРИШ:

1. Дар бораи дӯстони худ матне тартиб диҳед.
2. Барои ҳиҷоҳои кушода ва баста панҷтоӣ мисол ёбед.
3. Аз матн овозҳои садонок ва ҳамсадоро ёфта, дар ду сутун нависед.

Машқи 12. Бо гузоштани як ҳиҷои баста номи чашни миллии тоҷикӣ созед.

			р	ӯ	з
--	--	--	---	---	---

Машқи 13. Бо садонокҳои **и,о,а** аз ҳарфҳои чадвал ашён хониш созед.

к		т		б
қ		л		м

Машқи 14. Дар чадвали зерин бо гузоштани ду ҳамсадо аз овозҳои **х, в, с, б** исме созед.

	а		о
--	---	--	---

Машқи 15. Ҳичоҳи чадвали якум ва дуҷумро ба ҳамдигар пайваста, калимаҳои мустақилмаъно созед.

1.

1.	мо
2.	ка
3.	ҷон
4.	шоҳ
5.	па

2.

1.	вар
2.	мот
3.	ҳй
4.	гоҳ
5.	боб

ЛУҒАТ

дӯст	<i>друг</i>
овоз	<i>звук, голос</i>
гуфтор	<i>речь</i>
садонок	<i>гласный</i>
ҳамсадо	<i>согласный</i>
ҳичо	<i>слог</i>
талаффуз	<i>произношение</i>
 монеа	<i>препятствие</i>
баста	<i>закрытый</i>
кушода	<i>открытый</i>
ҷонӣ	<i>душевный, родной, близкий</i>
маҳфил	<i>кружок</i>
шоҳмот	<i>шахматы</i>
варзиши бадан	<i>утренняя гимнастика</i>

хунарманд
пазанда
сайругашт
барнома
фархангӣ
Наврӯз

*способный, умелый
повар
прогулка
программа
культурный
Навруз*

Зарбулмасал: *Дӯстон оинаи якдигаранд.*

ДАРСИ 6

ДҶҶСТОНИ МАН ДАР МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ

Ман бо ҳамсинфонам 5 сол боз дар як синф меҳонам. Дар ин муддат мо бо якдигар дӯсту бародар шудем. Падару модар ва омӯзгорон ба мо ҳамеша мегӯянд, ки солҳои таҳсил барои ҳар як нафар солҳои хотирмон мебошанд. Зеро дар вақти таҳсил бачаҳо якдигарро беҳтар мешиносанд ва бо ҳамдигар дӯст мешаванд. Дӯстони ман дар муассисаи таълимӣ Комрон, Сомон, Диловар ва Фирдавс мебошанд. Мо ҳар рӯз ҳамроҳ ба муассисаи таълимӣ меравем. Дарсҳои монро ҳамроҳ тайёр мекунем ва ба бозҳои варзишӣ машғул мешавем.

Дар муассисаи мо бачаҳои миллатҳои гуногун таҳсил менамоянд. Мо бо онҳо низ дӯстӣ дорем. Нина

дар синфи русӣ меҳонад. Ў бисёр зебо менависад. Анвар хонандаи синфи ўзбекӣ аст. Ў аз шоирони тоҷик шеърӣ бисёр медонад. Мо дар маҳфили «Дӯстдорони забон» аъзо ҳастем. Дар ин маҳфил бо якдигар дар мавзӯҳои дӯстию бародарӣ, дӯстдории ватан, сулҳу ваҳдат, эҳтироми падару модар саволу ҷавоб мекунем ва шеърҳои аз ёд кардаамонро қироат мекунем. Роҳбари маҳфили мо Собир Асрорзода мебошад. Собир бо мо мисли бародар муносибат мекунад. Вай ба забон ва адабиёти тоҷик шавқи зиёд дорад. Моро барои донишони ин забон тарғиб менамояд.

Боре Нина аз ман пурсид, ки дӯстони ман кистанд? Ман ҳайрон шудам? Ў гуфт: «Ту номи дӯстонатро бигӯ ва ман мегӯям, ки ту кӣ ҳастӣ». Ман номи дӯстонамро гуфтам. Нина гуфт: «Офарин, ту бачаи бофаҳм будай, зеро дӯстони ту ҳама бачаҳои боодоб, хушмуомила ва босавод ҳастанд».

САВОЛ:

Чаро бачаҳо дар муассиса бо ҳам дӯст мешаванд?

Барои чӣ падару модар ва омӯзгорон солҳои хонанда буданро хотирмон мегӯянд?

Шумо бо дӯстонатон ба чӣ корҳо машғул ҳастед?

Нина ба ту чӣ гуфт?

ДАР ХОТИР НИГОҲ ДОРЕД.

Ҳичо дар калимаҳои забони тоҷикӣ ду ҳел мешавад.

1. Кушода

2. Баста

Агар ҳичо бо садонок ба охир расад, онро ҳичои кушода меноманд. Мисол: ба-ча-ҳо, Ни-на, ру-сӣ, то-чи-кӣ

Агар ҳичо бо ҳамсадо ба охир расад, онро баста меноманд.

Мисол: мак-таб, маҳ-фил, Ан-вар, за-бон, дӯс-тон.

СУПОРИШ:

1. Бо ёрии омӯзгор байни ҳамдигар дар бораи дӯстӣ дар муассиса муколама тартиб диҳед.

2. Калимаҳои зеринро ба ҳиҷоҳо ҷудо карда, ҳиҷоҳои баста ва кушодаи онро ёбед.

Намуна: а-да-би-ёт ҳиҷои 1, 2, 3 - кушода, ҳиҷои 4 - баста

хотирмон, якдигар, миллатҳо, бародарӣ, офарин, доништан

Калимаҳои ин байтро ба ҳиҷоҳо ҷудо намоед.

Ҳеҷ шодӣ нест андар ин ҷаҳон

Бартар аз дидори рӯи дӯстон.

Рӯдакӣ

ЛУҒАТ:

муддат	<i>время, срок, период времени</i>
хотирмон	<i>памятный, незабываемый</i>
махфил	<i>кружок</i>
роҳбар	<i>руководитель</i>
тарғиб намудан	<i>пропагандировать</i>
бофаҳм	<i>умный,мышленный</i>
хушмуомила	<i>учтивый, вежливый</i>
боадаб	<i>воспитанный</i>

ДАРСИ 7

СУРУДИ МИЛЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Шеърӣ Гулназар Келдӣ
Оҳанги Сулаймон Юдаков

Диёри арҷманди мо,
Ба бахти мо сари азизи ту баланд бод!
Саодати ту, давлати ту бегазанд бод!
Зи дурии замонаҳо расидаем,
Ба зери парчами ту саф кашидаем, кашидаем!

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

Барои ному нанги мо
Ту аз умеди рафтагони мо нишонаӣ,
Ту баҳри ворисон ҷаҳони ҷовидонаӣ.
Ҳазон намерасад ба навбаҳори ту,
Ки мазраи вафо бувад канори ту, канори ту!

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

Ту модари ягонаӣ,
Бақои ту бувад бақои хонадони мо,
Мароми ту бувад мароми ҷисму ҷони мо!
Зи ту саодати абад насиби мост,
Ту ҳастиву ҳама ҷаҳон ҳабиби мост, ҳабиби мост!

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

Бояд донед:

Эҳтиром ба «Суруди миллӣ» чунин аст:

↪ Матни сурудро бурро ва фаҳмо хондан;

↪ Ҳангоми хондани матн аз ҷой хеста, дасти ростро ба сари сина рӯйи дил гузоштан;

↪ Барои эҳтироми суруди миллӣ то охири он шунаванда бояд рост истад.

ЛУҒАТ

ба бахти мо	<i>на наше счастье</i>
бегазанд	<i>безвредный, нерушимый</i>
парчам	<i>флаг, знамя</i>
ворис	<i>наследник</i>
бақо	<i>вечность, постоянство, существование</i>
маром	<i>цель, задача, стремление</i>
насиб	<i>доля, судьба, предназначение</i>
ҳабиб	<i>любимый</i>
абад	<i>вечный</i>

ДАРСИ 8 ШАҲРБОЗӢ (ҳикоя)

Фасли тобистон се моҳ – июн, июл ва август давом мекунад. Дар ин мавсим мо ба таътил мебароем ва истироҳат мекунем. Имсол дар вақти таътили тобистона холаам бо писараш – Расулҷон, якчанд рӯз дар хонаи мо меҳмон шуд. Расулҷон дар Душанбе дар синфи панҷум меҳонад.

Номи ман – Далер. Ман аз ӯ як сол калонам ва дар синфи шашум мехонам.

Деҳаи мо зебо ва хушманзара аст. Ин деҳа ба Расулҷон маъкул шуд. Ҳар рӯз мо бузу гӯсфандонро ба чаро мебардем, алаф медаравидем, дар наҳр оббозӣ мекардем, аз дарахтон мева мечидем, аз чашма об гирифта, меваҳоро шуста мехӯрем.

Ҳангоми бо Расулҷон ҳамроҳ будан дониستم, ки ӯ ба чистонёбӣ ва шаҳрбозӣ шавқи зиёд дорад. Ман чистонёбиро медониستم, вале шаҳрбозиро не.

Расулҷон ин бозиро чунин фаҳмонд:

– Ман номи як шаҳрро мегӯям ё менависам. Масалан, Ҳисор. Овоз ва ҳарфи охири ин калима «р» аст. Ту дар навбати худ номи шаҳрро мегӯӣ ё менависӣ, ки овоз ва ҳарфи аввалаш «Р» бошад. Мисол, Роғун. Ман Норақ мегӯям, ту Кобул мегӯӣ...

– Кобул чӣ? – пурсидам ман.

– Кобулро намедонӣ? Кобул номи пойтахти Афғонистон аст.

Аз нодонии худ шарм доштам. Боз ман аз Расулҷон як синф боло мехонам. Ҳамин тавр, Расулҷон қоидаи шаҳрбозиро ба ман фаҳмонд. Дониستم, ки номи машғулияти нав «шаҳрбозӣ» бошад ҳам, дар он номи кишвар, давлат, ноҳия, деҳа ва маҳалро низ гуфтан мумкин будааст.

Ростаҷро гӯям, аввал ин бозиро написандидам. Расулҷон оҳиста-оҳиста ба ман ёрӣ дод ва ман саргарми ин бозӣ шудам. Баъдтар ҳар рӯз шаҳрбозӣ мекардем. Ин бозӣ ба ман имконият дод, ки номи бисёр давлату кишварҳо ва шаҳру ноҳияҳоро ёд гирам.

Аз саршавии соли хониш ҳам чанд вақт гузашт. Омӯзгори география аз ман се маротиба дарсро пурсид ва ман се бор баҳои панҷ гирифтам. Ҳоло боз номи садҳо шаҳру мамлакатро дар ёд дорам.

Ташаккур ба Расулҷон, ки ба ман чунин бозии шавқоварро ёд дод. Ман ҳам ин бозиро ба ҳамсинфонам ёд медиҳам. Акнун фаҳмидам, ки шоир барои чӣ ин байтро гуфтааст:

*Ба кор ор илме, ки омӯхтӣ,
Макуи машъалеро, ки афрӯхтӣ.*

ЛУҒАТ

хушманзара	<i>красивый, живописный</i>
наҳр	<i>речка, пруд</i>
шарм доштан	<i>стесняться</i>
қоида	<i>правило</i>
шавқовар	<i>интересный</i>
машғулият	<i>занятие, род занятий</i>
саргарм шудан	<i>быть занятым</i>
написандидан	<i>не признавать, не понравиться</i>
машъал афрӯхтан	<i>зажечь факел</i>

САВОЛ:

➡ Тобистон кай оғоз меёбад ва кай тамом мешавад? Расулҷон дар таътили тобистона ба кучо рафт?

➡ Дӯстон ҳангоми таътил чӣ кор карданд? Расулҷон ба чӣ шавқи зиёд доштааст?

➡ Чаро Расулҷон ҳангоми фаҳмондани шахрбозӣ овоз ва ҳарф гуфт?

➡ Овоз аз ҳарф чӣ фарқ дорад?

➡ Чаро дар матн калимаҳои Расулҷон, Ҳисор, Роғун, Норақ, Кобул, Афғонистон бо ҳарфҳои калон навишта шудаанд?

➡ Далер аз чӣ шарм кард?

➡ Чӣ тавр Далер дар як вақти кӯтоҳ аз фанни география се бор баҳои панҷ гирифт?

➡ Баъд аз ёд гирифтани бозӣ кардани шаҳрбозӣ ва баҳои панҷ гирифтани Далер ба чӣ хулоса омад?

➡ Чаро Далер чунин гуфт: “Акнун фаҳмидам, ки шоир барои чӣ ин байтро гуфтааст?” Шумо низ маънои байтро фаҳмидед?

➡ Оё шумо ҳам дар таътили тобистона машғулият ё бозии нав омӯхтед?

➡ Агар ёд гирифта бошед, ба ҳамсинфони тобистона нишон медиҳед?

СУПОРИШ:

1. Калимаҳои зеро аз рӯйи намунаи дар ду сутуни ҷадвал овардашуда дуруст ҷо ба ҷо кунед.

2. Ҳисор, Роғун, Кобул, Норақ, таътил, алафдаравӣ, мева чидан, бузу ғусфандонро ба чаро бурдан, август, кишвар, чистонёбӣ, дарс, панҷ, истироҳат, давлат, тобистон, шаҳр, фасл, июн, шаҳрбозӣ, мамлакат, июл, бозӣ, кор, география, баҳо, моҳ, шаҳр, мавсим, Афғонистон, оббозӣ.

алафдаравӣ, бузу ғусфандонро ба чаро бурдан, мева чидан	кор
таътил	истироҳат
Ҳисор, Роғун, Норақ, Кобул	
тобистон	
июн, июл, август	
география	
панҷ	
Афғонистон	
оббозӣ, чистонёбӣ, шаҳрбозӣ	

Машқи 16. Ба калимаҳои зер диққат диҳед.

зебо, хушманзара

фасл, мавсим
машғулият, бозӣ
давлат, кишвар
машғулият, кор

Машқи 17. Калимаҳои зебо, хушманзара, фасл, мавсим, машғулият, бозӣ, давлат, кишвар, машғулият, кор, дар кадом ҷумлаҳо дуруст ва дар кадом ҷумлаҳо нодуруст истифода шудаанд? Ба ҷумлаҳои дуруст аломати V ва ба ҷумлаҳои нодуруст аломати X гузоред.

Намуна:

Деҳаи мо зебо аст. - V

Гулбаҳор духтари хушманзара аст. - X

Деҳаи мо хушманзара аст.

Тоҷикистон кишвари ман аст

Тоҷикистон давлати соҳибистиклол мебошад.

Гулпарварӣ машғулияти дӯстдоштаи Гулбаҳор аст.

Гулпарварӣ бозии дӯстдоштаи Гулбаҳор аст.

Номи машғулияти нав «шаҳрбозӣ» аст.

Фасли тобистон гарм аст.

Дар мавсими тобистон одамон ба оббозӣ мераванд.

Дар тобистон бачаҳо барфбозӣ мекунанд.

Машқи 18. Бо истифода аз калимаҳои матн, саволу супоришҳо ва ҷадвал дар мавзӯи «Таътили тобистонаи ман» муколама созед. Муколамаро метавонед ба таври шифохӣ, хаттӣ омода кунед.

ДАРСИ 9

Матнро хонед.

ДҶҶСТОНИ МАН

Ман, Дилоро ва Хуршед дар синфамон бо ҳам дӯстӣ дорем. Мо ҳамроҳ дарс тайёр мекунем, ба маҳфили шохмот меравем, сахаргоҳон ба варзиши бадан машғул мешавем. Дилоро духтари доно ва хунарманд аст. Ў

пазандаи хуб аст, дар корҳои рӯзгор ба модараш ёрӣ мерасонад. Хуршед низ бо баҳои аъло меҳонад. Ӯ дар мусобиқаи шаҳрии шохмот чойи аввалро соҳиб шуд.

Мо ҳар се дар як бино, вале дар ошёнаҳои гуногун зиндагӣ мекунем. Рӯзҳои истироҳат мо ҳамроҳи падару модарамон ба «Наврӯзгоҳ» ва ё ба «Боғи

Ирам»-и шаҳри Душанбе барои сайругашт ва тамошои барномаҳои фарҳангӣ меравем.

САВОЛ:

➡ Дӯстони шумо кистанд?

➡ Оё шумо низ дӯстони ҷонӣ доред? Аз кучо медонед, ки онҳо дӯстони ҷониянд?

➡ Шумо бо дӯстонатон кадом корхоро анҷом медиҳед?

➡ Оё падару модаратон аз дӯстии шумо хабар доранд?

➡ Дӯстони шумо чӣ қобилият ва ҳунар доранд?

Машқи 19. Ба саволу ҷавобҳои зерин диққат диҳед.

Савол:	Калимаҳо чӣ тарз пайдо мешаванд?	Ҷавоб:	Роҳҳои пайдоиши калимаҳо зиёд аст. Як роҳи зиёд шудани онҳо аз калимаи мавҷуда сохта шудани калимаи нав аст, ки онро калимасозӣ меноманд.
--------	----------------------------------	--------	---

Савол:	Калимасозӣ чист?	Ҷавоб:	Воситаи ба вучуд овардани калимаи навро калимасозӣ меноманд. Калимасозӣ роҳҳои гуногун дорад, ки яке аз онҳо калимасозии морфологӣ номида мешавад.
Савол:	Калимасозии морфологӣ чӣ гуна аст?	Ҷавоб:	Роҳи ба асос пайвастанӣ пешванд ё пасванд ва ба ҳамдигар васл шудани решаи калимаҳоро калимасозии морфологӣ меноманд. Намунаи ин гуна калимасозӣ <i>ҳамном, бофарҳанг, заргар, посбон, дӯстӣ, Тоҷикистон, себзор, ҷустуҷӯ, бинокор, навбаҳор</i> ва ғ. мебошад.
Савол:	Калимаҳои зерин ба кадом ҷузъҳо ҷудо мешаванд?	Ҷавоб:	
	ҳамном		ҳам+ном
	бофарҳанг		бо+фарҳанг
	заргар		зар+гар
	посбон		пос+бон
	дӯстӣ		дӯст+ӣ
	Тоҷикистон		Тоҷик+истон

	себзор		себ+зор
	чустуҷӯ		чуст+у+ҷӯ
	бинокор		бино+кор
	навбаҳор		нав+баҳор
	чойхона		чой+хона
	бисёрошёна		бисёр+ошёна

Машқи 20. Бо гузоштани як пешванд дар чадвал ду калимаи нав соzed.

			н	о	м
			с	о	я

Машқи 21. Бо ёрии як пасванд номи ду кишвар соzed.

т	о	ҷ	и	к					
қ	а	з	о	қ					

Машқи 22. Дар чадвали зерин як садонокро гузошта исм соzed.

з		р	г		р
---	--	---	---	--	---

Машқи 23. Калимаҳои чадвали якумро бо пасвандҳои чадвали дуюм пайваста калимаҳои нав соzed.

1.

1.	зар
2.	тоҷик
3.	себ
4.	хунар
5.	паз

2.

1.	истон
2.	манд
3.	анда
4.	гар
5.	зор

Зарбулмасал: Ба як мард чил хунар кам аст.

ЛУҒАТ:

хамном	тёзка
бофарханг	культурный, воспитанный
нохун	ноготь
заргар	ювелир
посбон	сторож
баробарӣ	равенство
Тоҷикистон	Таджикистан
себзор	яблоне́вый сад
чустучӯ	поиск
бинокор	строитель
тирамоҳ	осень
чойхона	чайхана
бисёрошёна	многоэтажный
боистеъдод	талантливый,
шаҳрӣ	городской
мусобиқа	соревнование

ДАРСИ 10

Машки 24.

А) Матни муколамаро ифоданок хонед.

Б) Калимаҳои маънии хешу табордоштаро муайян кунед ва ба дафтаратон нависед.

МУКОЛАМА

	Садбарг	Шаҳриноз
	<i>Салом, Шаҳриноз!</i>	<i>Салом, Садбарг!</i>
1.	<i>Ту хоҳари маро мешиносӣ?</i>	<i>Бале, хоҳари ту шоираи ширинкалом Гулдаста аст.</i>

2.	- Ман туро ба ҷашни эҷодии хоҳарам – Гулдаста, даъват мекунам.	-Ташаккур, Садбарг. Ин маҳфили эҷодӣ кай ва дар куҷо баргузор мешавад?
3.	-Рӯзи чоришанбе, дар “Кохи Наврӯз”.	-Бисёр хуб. Хонаи бародари ман низ дар бинои рӯбарӯи он аст.
4.	-Ин Шоми эҷодӣ шомгоҳон, соати 19 баргузор мешавад. Оё ту ин вақт омада метавонӣ?	- Бале, омада метавонам. Агар дер шавад, дар хонаи бародарам хоб мекунам. Мехоҳам бубинам, ки ба ин маҳфил киҳо меоянд?
5.	-Ба ин ҷашн асосан аҳли суҳан ва ҳунармандон меоянд. Албатта, ҳешовандони мо низ даъват шудаанд.	-Пас дар ин шои шеър суруд падару модарат, бародару хоҳаронат низ иштирок мекунад.
6.	-Бале. гайр из ин, амак, амма, хола ва тағои ман бо ҳамсаронашон меоянд.	-Медонӣ, ман шеърро ниҳоят дӯст медорам, ме-хоҳам шоирони маҳбуба-монро аз наздик бубинам. Оё ба ман ҷой мерасад?
7.	- Ту ҳатман биё, Шаҳриноз! Ман ба ин маҳфили ҳама дугонаҳои шеърдӯстамонро даъват кардам. Барои Шумо баъди шоирон дар қатори дуюм ҷой ҷудо шудааст.	- Бобои ту адабиётшиноси машҳур аст, он кас ҳам меояд?
8.	- Бобо ва модаркалонам низ меҳмонони азизи ин маҳфиланд, онҳо дар сафи аввал хоҳанд нишаст. Мо туро интизор ҳастем, Шҳриноз!	Ман хеле хурсанд ҳастам, ки Шумо чунин оилаи фарҳангӣ доред. Аз падару модарам иҷозат гирифта, албатта, ба ин ҷашн меоям. То боздид, Садбарг!

САВОЛ:

- Оилаи шумо аз чанд нафар иборат аст? Аъзои оилаатонро номбар кунед.
- Бародару хоҳари шумо чӣ шугл доранд?
- Қасби падару модаратон чист?
- Бобою биби шумо кор мекунанд?
- Оё шумо ҳамроҳи падару модаратон аз хешовандон хабар мегирид?

СУПОРИШ:

- Дар бораи хешовандони худ матне тартиб диҳед.
- Аз матни муколама калимаҳои ифодагари хешовандони мард ва занро ҷудо карда дар ду сутун нависед.

Машқи 25. Ба саволу ҷавобҳои зерин диққат диҳед.

савол:	Ҷавоб:
Маънои луғавии калима чист? Калимаҳои зерин ба кадом маъниву мафҳум ишорат ме- кунанд?	Калима бо таркиби устувори овозии худ ба маънои мушаххасе ишора мекунад, ки онро маънои луғавӣ меноманд. Маънои луғавӣ бо ишора ба ашё, мафҳум, ҳодиса, амалу аломат робитаи онҳоро бо калима таъмин месозад. Масалан, маънои луғавии калимаи «ангур» ба мева, «гунчишк» ба паранда, «панир» ба хӯрокворӣ, «дафтар» ба асбоби хониш, «фаросат» ба ҳислати инсон, «сурх» ба ранги ашё, «гуфтан» ба амали инсон ишора мекунад.
нуқра	филизот
борон	ҳодисаҳои табиат
гандум	рустанӣ, зироат

гарм	хусусияти ашё
ҳашт	шумора
имрӯз	замон, вақт
лола	гул
дотор	асбоби мусиқӣ
шамшер	силоҳ
навиштан	амали инсон

Машқи 26. Бо гузоштани як садонок дар чадвал калимаи хешутаборӣ созад.

Б		Б	
---	--	---	--

Машқи 27. Бо воситаи яке аз ин пешвандҳо калимаи хешутаборӣ созад: *ҳам-, бар-*.

			с	а	р
--	--	--	---	---	---

			ш	и	р	а
--	--	--	---	---	---	---

Машқи 28. Дар чадвали зерин бо интихоби се ҳарф аз ҳарфҳои **м, х, ҷ, р, д** исмҳои хешутаборӣ созад.

	а		а	
	о		а	

Машқи 29. Ҳичоҳи чадвали якум ва дуюмро ба ҳамдигар пайваста калимаҳои хешутаборӣ созад.

1.

1.	бо
2.	та
3.	хо
4.	до
5.	па

2.

1.	дар
2.	ҳар
3.	мод
4.	ғо
5.	бо

ЛУҒАТ

оила	семья
бобо	дедушка
модаркалон, бибӣ	бабушка
падар	папа (отец)
модар	мама (мать)
хамсар	супруг, супруга
бародар	брат
хохар	сестра
писар	сын
духтар	дочь; девушка
арӯс	невеста
домод	жених; зять
амак	дядя (по отцу)
амма	тетя (по отцу)
хола	тетя (по матери)
тағо	дядя (по матери)
шаби эҷодӣ	творческий вечер
дугона	подруга
дӯст, чӯра	друг
рафик	товарищ
хамсоя	сосед
оилаи фарҳангӣ	культурная семья
заррин	золотой, золотая

Ибораи рехта: ҳамишираи шафқат – сестра милосердия.

Зарбулмасал: Чаври устод беҳ зи меҳри падар.

ДАРСИ 11

Машқи 30.

А) Матни зеринро ифоданок хонед.

Б) Калимаҳои ифодагари меваро нависед.

АНОР

Дар ватани мо тобистону тирамоҳ боғҳо пур аз мева ҳастанд. Себ, ангур, нок, мурӯд, чормағз, бихӣ, анҷир, хурмо ва меваҳои дигар шохҳои дарахтонро оро медиҳанд. Меваҳо ҳама ширинанд.

Аммо анор меваи аҷибу нотакрор аст. Мазаи он баъзан ширин, баъзан нордон, яъне на ширину на турш аст. Анор ташнашикан ва шифобахш аст, намуди зебо дорад, иштиҳо меоварад. Анори боғӣ аз 30 то 70 сол умр мебинад, то 5 метр қад мекашад. Дарахти анор хеле нозук аст. Онро зимистон аз сармо муҳофизат мекунанд, тобистон оби зиёд медиҳанд, то аз гармо раҳой ёбад. Шарбати хушранги анор хеле хушхӯр ва шифобахш аст. Анор на аз тухмаш, балки аз навдааш (қаламчааш) сабз мешавад ва пас аз 3-4 сол ҳосил медиҳад. Решааш ба об наздиктар бошад, анор ширинтар, аз об дуртар бошад, турштар мешавад.

САВОЛ:

- Меваҳо дар ватани мо дар кадом фасл мепазанд?
- Шумо кадом намуди меваҳоро номбар карда метавонед?
- Меваҳо чӣ хусусият доранд?
- Анор чӣ гуна мева аст?
- Шумо кадом меvaro аз ҳама бештар дӯст медоред?

Машқи 31. Бо яке аз рақамҳои 4, 6, 8 дар чадвали зер номи мева созед.

			м	а	ғ	з
--	--	--	---	---	---	---

Машқи 32. Бо гузоштани як садонок ва ду ҳамсадо дар чадвали зерин номи ду мева созед.

		г	у	р
ч				
и				
р				

Машки 33. Ҳичоҳои чадвали якум ва дуюмро ба ҳамдигар пайваста номи мева созед.

1.

1.	ан
2.	хур
3.	чор
4.	би
5.	а

2.

1.	мо
2.	ҳй
3.	гур
4.	мағз
5.	нор

ЛУҒАТ

боғ
мева
себ
тобистон
гармо
тирамоҳ
зимистон
сармо
шифобахш
ангур
нок
чормағз, гирдакон
биҳй
анчир
хурмо
шарбат
анор
нордон
мурӯд

сад
фрукты
яблоко
лето
жара
осень
зима
холод
лечебный, целебный
виноград
груша
орех
айва
инжир
хурма
сок
гранат
кисло-сладкий
груша (мелкий сорт)

Ибораи рехта: як себи дукафон - как две капли воды.

Зарбулмасал:

*Партави некон нагирад, ҳар ки бунёдаш бад аст,
Тарбият ноаҳдро чун гирдакон дар гунбад аст.*

Саъдӣ

ДАРСИ 12

Машқи 34.

А) Матни муколамаро ифоданок хонед.

Б) Калимаҳои ифодагари меваҳои сабзавотро ҷудо кунед ва ба дафтаратон нависед.

МУКОЛАМА

Таманно	Далер
– Салом, Далер!	– Салом, Таманно!
1. – Ту тобистон чӣ нақшаҳо дорӣ?	– Меҳоҳам, ба деҳа, ба назди бибиву бобоям равам.
2. – Онҳо дар деҳаанд? Ту он ҷо чӣ кор карданӣ ҳастӣ?	– Бобоям хоҷагии деҳқонӣ, боғу киштзор дорад. Ману бародарам ба ӯ ёрӣ медиҳем.
3. – Шумо чӣ ёрӣ дода метавонед?	– Мо дар он ҷо хишова мекунем, ба сабзавот об медиҳем. Дар замини бобоям сабзавоти тару тоза ба монанди сабзиву қарам, лаблабуву сир, пиёзу картошка, помидору бодиринг, турбу шалғам, шибиту гашич, райҳону ҷаъфарӣ, нахӯду лӯбиё, қадуву боимҷон, тарбузу харбуза фаровон аст.
4. – Хеле аҷиб аст. Ман ҳам ҳавас дорам, ки дар боғу киштзор кор кунам. Аммо афсӯс, ки бобову биби ман дар шаҳр зиндагӣ мекунанд, боғу киштзор надоранд.	– Ғамгин нашав, Таманно. Деҳаи бобои мо аз шаҳр чандон дур нест. Мо тӯро бо бародарат ба он ҷо даъват мекунем. Дар ҷамъовариҳои ҳосил ёрӣ мерасонед, боз барои захираи зимистон бо худ меваву сабзавот низ меоред.

5. – Рост аст? Ташак-кур.
Ман чидани себу ангур, ноку чормағз, бихиву хурморо дӯст медорам. Ғайр аз ин меваҳо дар боғи шумо боз чӣ гуна мева ҳаст?
- Дар боғи бобоям боз гелосу олуболу, шафтолуву зардолу, олуву мурӯд ҳаст, ки онҳо асосан охири баҳор ва аввали тобистон мерасанду ҷамъоварӣ мешаванд.
6. – Бисёр хуб, ман бо бародарам интизор мешавам! Ту ин ваъдаатро фаромӯш накун. Хайр.
- Не, фаромӯш намекунам. Ман шуморо, албатта, ба деҳа даъват мекунам! То боздид!

САВОЛ:

- ➡ Шумо дар деҳа хешу табор доред?
- ➡ Дар хӯроки оилаатон кадом сабзавот бештар истифода мешавад?
- ➡ Сабзавоти дӯстдоштаи шумо кадом аст?
- ➡ Шибит аз гашниҷ чӣ фарқ дорад?
- ➡ Оё шумо сабзавотро хишова кардаед ё об додаед?

СУПОРИШ:

Дар бораи хариди хархафтаинаи сабзавот дар оилаатон матне созед.

Аз матни муколама меваҳо ва сабзавотро чудо карда, дар ду сутун нависед.

Машқи 35. Бо гузоштани як садонок дар чадвал номи сабзавот созед.

с	а	б	з	
---	---	---	---	--

Машқи 36. Аз номи кадом ҷонварон дар чадвалҳои зерин номи сабзавот сохтан мумкин аст?

т	а	р				
			б	у	з	а

Машқи 37. Дар чадвали зерин бо интихоби се ҳамсадо аз ҳарфҳои **м, н, г, р, д** номи мева созед.

а			у	
	у		ӯ	

Машқи 38. Ҳиссаҳои чадвали якум ва дуюмро ба ҳамдигар пайваста, номи сабзавот созед.

1.

1.	пи
2.	тар
3.	хар
4.	ши
5.	лаб

2.

1.	буз
2.	бит
3.	лабу
4.	ёз
5.	буза

ЛУҒАТ

киштзор	<i>посев</i>
полез	<i>огород</i>
хишова	<i>прополка</i>
сабзавот	<i>овоци</i>
сабзӣ	<i>морковь</i>
карам	<i>капуста</i>
лаблабу	<i>свекла</i>
сир	<i>чеснок</i>
пиёз	<i>лук</i>
картошка	<i>картошка</i>
помидор	<i>помидор</i>
бодиринг	<i>огурец</i>
турб	<i>редька</i>
шалғам	<i>репа</i>
шибит	<i>укроп</i>
гашнич	<i>кинза, кориандр</i>
райҳон	<i>базилик</i>

чаъфарӣ	петрушка
нахӯд	горох
лӯбиё	фасоль
каду	тыква
боимчон	баклажан
тарбуз	арбуз
харбуза	дыня
хоҷагии деҳқонӣ	дехканское хозяйство

Ибори рехта: дар як даст ду тарбуз гирифтан - невозможно одновременно сесть на двух стульях.

Зарбулмасал: Лаблабую каду – лаънат ба ҳар ду.

ДАРСИ 13

СИФАТ

Дар ёд доред!

Сифат аломат ва хусусияти предметро мефаҳмонад: хавои **форам**, китоби **бадеӣ**, кӯҳи **баланд**, девори **паст**. Ба сифат саволҳои чӣ хел? чӣ гуна? кадом? гузошта мешавад.

Сифат ду хел мешавад: аслӣ ва нисбӣ.

Сифатҳои аслӣ:

➤ аломати предмет, ҳодиса ва воқеаро бевосита ифода мекунанд;

➤ **чунин аломатҳоро ифода мекунанд:** ранг (*сурх, сафед, сиёҳ, зард*), сатҳу масоҳа (*дур, наздик, васеъ, паҳн, кӯтоҳ*), хусусияти ашёе, ки бо узвҳо ҳис карда мешаванд (*талх, гарм, сард, ширин*), аломати ҷисмонии шахс ва ҳайвонот (*зӯр, пир, қар, гунг, ланг, хароб, фарбеҳ, лоғар*), хусусияти маънавий одамон (*доно, бахил, ғамхор, дилсӯз, далер, шуҷоъ*);

➤ **ҷуфти антонимӣ (зидмаъно)** (*паст-баланд, талх-ширин, сафед-сиёҳ, бад-неқ, дароз-кӯтоҳ*) ва **силсилаи синонимӣ (муродиғ)** доранд (*қалон, бузург, қабир, аъзам; ҳуб, неқ, ҳуш, беҳ*);

Матнро хонед:

МЎРЧАИ СИЁҲАК

Дар канори деҳа мўрчаҳои хурд, калон ва сиёҳу зард ҳамсоя буданд. Рӯзе як мўрчаи хурдакаи сиёҳак донаи гандум ёфт. Вай зӯр зад, зӯр зад, аммо донаи гандумро бардошта натавонист. Мўрчаи сиёҳак ёронашро ба ёрӣ даъват накард. Вай мехост, ки ҳудаш танҳо донаи гандумро ба хонашон барад ва ҳама ўро офарин гӯянд. Дар ин вақт як мўрчаи калони зард омад ва донаи гандумро бардошта бурд. Мўрчаи сиёҳак худ ба худ гуфт:

- Афсӯс, чўраҳоямро ба ёрӣ чеғ назадам!

Зарбулмасалҳо

Тавоноӣ дар ваҳдат аст.

Ба кўрпаат нигоҳ карда, пой дароз кун.

ЛУҒАТ

мўрча	муравей
сиёҳ	черный
ҳамсоя	сосед
зӯр задан	стараться (изо всех сил), силиться, тужиться
хостан	хотеть
зард	желтый
афсӯс	жаль
ба ёрӣ чеғ задан	попросить (позвать на) помощь

ТАВАЧҶУҲ!

Пасвандҳои **-ак (акак), -ча, -тоб** ба сифатҳои тобишҳои маъноии хурдию навозиш ва камию бисёриро медиҳанд: *ранги сафедча, духтарчаи хурдакак, мӯрчаи сиёҳак, мӯрчаи зардак, гули сурхчатоб.*

САВОЛ:

- ➡ Дар кучо чӣ хел мӯрчаҳо ҳамсоя буданд?
- ➡ Мӯрчаи сиёҳак чӣ ёфт? Вай чӣ кор кард?
- ➡ Мӯрчаи сиёҳак чӣ меҳост?
- ➡ Мӯрчаи калони зард чӣ кор кард?
- ➡ Мӯрчаи сиёҳак худ ба худ чӣ гуфт?
- ➡ Маънои зарбулмасалхоро фаҳмидед?

Сифатҳои нисбӣ аломату хосияти ашё, ҳодиса ва воқеаро аз рӯйи муносибат ба онҳо мефаҳмонанд: муносибат ба шахс (*муносибати дӯстона, хеши падарӣ, меҳри кӯдакона*), **ашёи ғайришахс** (*мизи корӣ, дастархони идона, гови зотӣ*), **замон** (*таътили тобиштона, борони баҳорӣ, нӯшоки зимистона*), **макон** (*духтари деҳотӣ, пудинаи боғӣ, гӯсфанди ҳисорӣ*), **сохта шудани ашё аз ашёи дигар** (*девори хиштӣ, бинои мрамрин, мизи ҷӯбин, дари оҳанин*), **маънӣ** (*маърузаи илмӣ, китоби бадеӣ*).

МУКОЛАМА

Гулноз

– Шодмон, ту чарогаки раҳна-моро медонӣ?

– Шодмон, ту диққат додай, дар канори роҳҳо ду чарогак амал мекунад, чаро?

Шодмон

– Ҳа, Гулноз. Ин чарогак ҳангоми аз як тарафи роҳ ба тарафи дигар гузаштан ба мо раҳнамоӣ мекунад ва барои ҳамин чарогаки раҳнамо ном дорад.

– Дуруст гуфти, Гулноз. Ҳар дуи онҳо вазифаи худро иҷро мекунанд.

– Чӣ хел?

Чаро чарогаки дуҷум ду ранг: сабз ва сурх дорад?

– Ҳа-а, фаҳмидам. Вақте ки ранги сабз равшан мешавад, сурати одам ҳангоми роҳравӣ пайдо мешавад. Аммо барои ҷӣ рангҳои сабзи ҳарду чарогак дар як маврид равшан намешаванд?

– Ин рангҳо ҳам вазифаи худро доранд?

Шодмон, агар осонтар карда гӯем, ранги сурх – ист, ранги зард – омода бош ва ранги сабз – рав, роҳ кушода.

– Ба ту, ташаккур, Шодмон. Ман бояд ба додарча ва хоҳарчаам вазифаи чарогаки роҳнамо ва тарзи аз роҳ гузаштанро фаҳмонам.

– Чарогаки аввал се ранг дорад, ранги сурх, ранги зард ва ранги сабз; онҳо бо навбат равшан мешаванд.

– Барои он ки ин чарогак барои пиёдагардон аст.

– Онҳо набояд дар як вақт равшан шаванд, ин хатар дорад. Агар дар чарогаки аввал ранги сурх равшан гардад, дар чарогаки дуҷум бояд ранги сабз равшан шавад.

– Бале, агар ранги сабз равшан шавад, роҳ рафтан мумкин аст. Агар ранги зард баъд аз ранги сабз равшан шавад, бояд омода бошем, ки ранги чарогак сурх мешавад, мо бояд истем ва агар ранги сурх равшан бошад, бояд аз роҳ нагузарем ва интизор шавем, ки кай ранг зард мешавад, то омода шавему баъд аз сабз шудани чарогак аз роҳ гузарем.

– Офарин, Гулноз! Бояд ҳамаи мо инро донем ва ба хурдсолон фаҳмонем.

Панд: Аввал бубин ҷойи худ,
Баъд бимон пойи худ

Чистон: Чавоби чистонро гӯед.

*Бо се рангаи зи кунҷи раҳ
Диҳад фармон, кунад огаҳ.*

ТАВАҶҶУҲ!

Фарқи сифатҳои нисбӣ аз асли дар он аст, ки сифатҳои нисбӣ дараҷа қабул намеkunанд, аломати камӣю зиёдиро ифода намеkunанд, ҷуфти антонимӣ (зидмаъноӣ) надоранд.

Матнро хонед.

ПУРБИН

Пурбин шишаи махсус барои дидани ашёи аст. Вай ашёро калон карда нишон медиҳад. Шишаҳои айнак низ пурбинанд. Пурбин навҳои зиёд дорад: пурбини одӣ, заррабин, пурбини устои соат, пурбини зироатбинӣ (барои тоза кардани шолӣю биринҷ), пурбини матоъбинӣ (барои муайян кардани сифати матоъ).

ЛУҒАТ

пурбин	лупа
айнак	очки
одӣ	обычный
сифат	качество, имя прилагательное
матоъ	ткань, материал
муайян кардан	определить
тоза кардан	чистить
биринҷ	рис
шолӣ	неочищенный рис

САВОЛ:

- ➞ Пурбин чӣ хел асбоб аст?
- ➞ Вай ашёро чӣ гуна нишон медиҳад?
- ➞ Кадом намуди пурбинҳоро медонед?
- ➞ Айнак чӣ гуна шиша дорад?
- ➞ Пурбинро барои чӣ истифода мебаранд?
- ➞ Шумо кадом навъи пурбинро дидаед?
- ➞ Боз кадом асбобҳоро медонед, ки шишаи пурбин доранд?

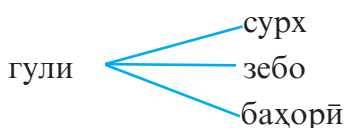
СУПОРИШ:

Сифатҳоро аз матн ёбед ва ба сифати нисбӣ ва сифати аслӣ чудо кунед.

Ба калимаҳои *гул, китоб, девор, дар, хона, миз* сифатҳои мувофиқ ва муносибро ҳамроҳ карда нависед ва муайян кунед, ки кадомаш сифати аслӣ ва кадомаш сифати нисбӣ аст.

Сурх, хиштин, баланд, шишагин, бадеӣ, сангин, васеъ, дарсӣ, оҳанин, калон, чӯбин, зебо, лойин, баҳорӣ, илмӣ

Намуна:

ДАРСИ 14

ДАРАЧАҲОИ СИФАТ

Сифат се дараҷа дорад:

1. дараҷаи одӣ дараҷаи муқаррарии аломату хосияти шахс, ашё ва ҳодисаву воқеаро мефаҳмонад: одами нек, девори паст, шамоли фораи;

2. дараҷаи қиёсӣ (муқоисавӣ) аломату хусусиятро ба таври муқоиса ифода мекунад ва воситаи ифодаи пасванди **-тар** мебошад: шахри **бузургтар**, ҳавои **фориамтар**, хонаи **калонтар**;

3. дараҷаи олий аломату хусусияти ҳадди охириро ифода мекунад ва воситаи ифодаи он беиштар пасванди **-тарин**: дугонаи **наздиктарин**, бинои **баландтарин**, донишманди **машхуртарин**, **беҳтарин** китоб.

Матнро хонед:

РАССОМ

Рассом шахсест, ки расм мекашад. Рассомӣ қадимтарин касб аст. Ҳанӯз одамони ёбӯӣ дар девори ғорҳо расм мекашиданд. Онҳо расми ҳайвонҳоро метарошиданд. Дар он замон қалам ва ранг набуд. Рассомон бо сангҳои нӯгтез расми ҷонваронро мекашиданд. Рассомони моҳир беҳтарин расмҳо ва зеботарин манзараҳоро тасвир мекарданд.

Барои рассоми хуб шудан бояд омӯзӣ ва расм кашӣ.

Машхуртарин рассоми пешини мардуми тоҷик Камолиддини Беҳзод (1450-1535) буд. Агар шахс

касб ё ҳунар омӯзаду онро хуб аз худ кунад, беҳтарин ҳунарманди мешавад, дар зиндагӣ азоб намекашад ва сазовори обрӯйи нек мегардад. Чи хеле ки шоирон гуфтаанд:

*Беҳ аз мақсаб ба гетӣ муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест*

Носири Хусрав

Ё
Ҳунар омӯз, к-аз ҳунармандӣ
Дарқушойӣ кунӣ, на дарбандӣ.

Низомии Ганҷавӣ

ЛУҒАТ

рассом	<i>художник</i>
касб	<i>профессия</i>
қадимтарин	<i>древнейший</i>
санг	<i>камень</i>
нӯгтез	<i>острый</i>
расм	<i>картина</i>
мохир	<i>искусный, умелый</i>
одамони ёбӯй	<i>дикари, дикие люди</i>
ғор	<i>пещера</i>
машхур, машхуртарин	<i>знаменитый, самый знаменитый</i>
бештар	<i>больше</i>
обрӯ	<i>честь, достоинство, авторитет</i>
мақсаб	<i>профессия, ремесло</i>
гетӣ	<i>мир</i>
муқбил	<i>счастливый, удачливый,</i>
ҳосил	<i>урожай; результат, итог</i>

САВОЛ:

➡ Чӣ гуна шахсро рассом мегӯянд?

➡ Дар замонҳои қадимтарин одамони ибтидоӣ чӣ хел расм мекашиданд?

- ↪ Рассомон чӣ тарз машхур мешаванд?
- ↪ Барои рассоми хуб шудан чӣ бояд кард?
- ↪ Машхуртарин рассоми қадими халқи тоҷик кист?
- ↪ Номи ягон рассоми машхурро медонед?
- ↪ Агар донед, дар бораи ӯ нақл кунед. Шумо расмкаширо дӯст медоред?
- ↪ Аз гуфтаҳои шоирон чӣ фаҳмидед?
- ↪ Дар матн кадом хели сифат истифода шудааст. Сифат чанд дараҷа дорад?
- ↪ Дар матн сифат дар кадом дараҷаҳо омадааст?
- ↪ Воситаи ифодаи дараҷаи қиёсии сифат кадом пасванд аст?
- ↪ Аз дараҷаи олӣ чӣ?

Машқи 39. Ҷумлаҳоро нависед ва дараҷаҳои сифатро гӯед.
Намуна: қадимтарин – қадимтар – қадим

Гулнор ангури ширин овард.
 Ман аз бозор себи сурх харидам.

Амакам сабади калонтар бофт.
 Душанбе шаҳри калонтарини Тоҷикистон аст.
 Нозанин дугонаи наздиктарини ман аст.

СУПОРИШ:

Сифатҳоро аз матн ёбед ва онҳоро дар се дараҷа нависед.

Расми дилхоҳатонро кашед ва бо истифодаи сифатҳо ба таври шифоҳӣ ё хаттӣ нақл омода кунед.

ДАРСИ 15

ПАСВАНДҲОИ СИФАТСОЗ

Пасвандҳои сифатсоз. Пасвандҳои сифатсоз пасвандҳое мебошанд, ки ба воситаи онҳо сифат сохта мешавад: -ӣ (-гӣ, вӣ), -нок, -манд, -ин, -гин, -она, гун: соати деворӣ, соати дастӣ, олами афсонавӣ, овони бачагӣ, либоси хонагӣ, марди обрӯманд, ҷавони ҳунарманд, девори хиштин, духтари шарм-гин, мӯзаи чармин, ҳалқаи нуқрагин, писари ғамгин, куртаи занона, рафтори кӯдакона, рӯйи лолагун.

Матнро хонед:

ДАР БОЗОР

Дар Душанбе якчанд бозор ҳаст. Калонтарин бозори шаҳри Душанбе «Корвон» мебошад. Он яке аз зеботарин бозорҳои шаҳр аст. Дар бозор дукону фурӯшгоҳҳои зиёди фурӯши либос ҳаст. Ман дирӯз бо модарам ба як фурӯшгоҳи либос ва пойафзол даромадем. Аз он ҷо чуроби мардона ва туфлии духтарона харидем. Фурӯшанда зани бисёр хушмуомила буд ва дар интиҳоби либосу пойафзоли бачагона ба мо ёрӣ дод.

ЛУФАТ

бозор	базар, рынок
калонтарин	самый большой
дукон, мағоза	лавка, ларек
фурӯшгоҳ	магазин
пахтагин	хлопковый
пойафзол	обувь
мардона	мужской
занона	женский
бачагона	детский

САВОЛ:

- ↪ Шумо номи кадом бозорҳои Душанберо медонед?
- ↪ Калонтарин бозори Душанбе чӣ ном дорад?
- ↪ Дар он чӣ гуна фурӯшгоҳҳо мавҷуд аст?
- ↪ Шумо ба кадом фурӯшгоҳ даромадед?
- ↪ Аз он ҷо чӣ ҳама харидед?
- ↪ Фурӯшанда чӣ кор кард?

СУПОРИШ:

Бо номи ашёи ин **расмҳо** ҷумла созад.

Намуна: Куртаи атлас хоси фарҳанги миллии тоҷикон аст.

МУКОЛАМА

Санавбар

– Мадина, ту дирӯз бо модарат ба кучо рафтӣ?

– Дар фурӯшигоҳ чиҳо ҳаст?

– Шумо чиҳо харидед?

– Барои додару хоҳарат чӣ харидед?

Мадина

– Ман дирӯз бо модарам ба фурӯшигоҳи либос рафтам.

– Дар фурӯшигоҳ либосҳои писарона ва духтарона, мардона ва занона ҳаст.

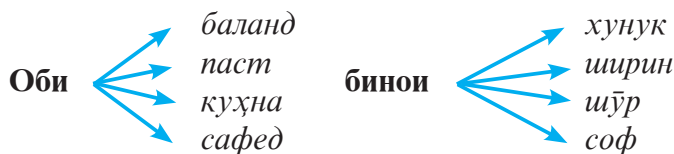
– Модарам аз фурӯшигоҳ барои ман курта ва туфлӣ харид.

– Барои додарам палтои пашмин ва барои хоҳарам пойафзоли чармин харидем.

Машқи 40. Ҷумлаҳоро ба дафтаратон нависед ва ба зери сифатҳо хат кашед.

Ман аз бозор нони гарм овардам. Аз байни деҳаи мо роҳи васеъ ва рост мегузарад. Падарам барои хона дари нав овард. Шокир ба Манучеҳр қалами сабз дод. Бобоям аз боғ себи сурх мечинад. Дар Тоҷикистон кӯҳҳои баланд бисёр аст. Либоси пахтагин роҳати бадан аст.

Машқи 41. Сифату исмҳои муносиби якдигарро аз сутунҳо ёфта ба дафтаратон нависед.

ДАРСИ 16 СОХТИ СИФАТ

Сифатҳои сохта ва мураккаб

Дар ёд доред:

Сифатҳои сохта ба воситаи пешванду пасванд сохта мешаванд.

Пешвандҳои сифатсоз: **ба-, бо-, но-, бе-, бар-, дар-**: бачаи **ба**одоб, хуроки **бо**маза, духтари **но**дон, сухани **бе**маънӣ, хонаи **бар**ҳаво, абри **дар**гузар.

Сифатҳои мураккаб аз ду ё зиёда калимаҳо сохта мешаванд: одами **хушгап** = **хуш**+**гап**, замини **ҳосилхез** = **ҳосил**+**хез**, дарахти **ҳамешабз** = **ҳамеша**+**сабз**, духтари **мӯйдароз** = **мӯй**+**дароз**, ҷавони **қадбаланд** = **қад**+**баланд**, тирамоҳи **тиллоранг** = **тилло**+**ранг**.

Матнро хонед.

ТОҶИКИСТОН – КИШВАРИ МАН

Ман дар Тоҷикистон зиндагӣ мекунам. Тоҷикистон кишвари офтобрӯя аст. Ин кишвари зебо мавзёҳои хушманзара, кӯҳҳои осмонбӯс, дарахтони ҳамешабз, чашмаҳои шифобахш, заминҳои ҳосилхез дорад. Ин сарзамин бо меваҳои ширину шаҳдбораи машҳури

дунё гаштааст. Тоҷикистон мардumi донишманд, ҳу-
нарманд ва меҳмоннавоз дорад. Тамоми минтақаҳоаш
хусусият ва номи муносиб доранд: Хатлони бостонӣ,
Ҳисори шодмон, Зарафшони зарнисор, Бадахшони
лаълбор. Дараи Варзоб бо ҳавои тоза ва манзараи дил-
навозаш ҷойи истироҳати сокинони кишвар ва сайёҳон
гаштааст. Пойтахти Тоҷикистон – Душанбе, шаҳри
зебост. Душанбе биноҳои баланд, кӯчаҳои гулпӯш ва
фаввораҳои рангоранг дорад. Шоирон онро «шаҳри
гулҳо» ва «шаҳри дилоро» мегӯянд. Ман Тоҷикистони
азизамро дӯст медорам.

ЛУҒАТ

кишвар	<i>край, страна</i>
офтобруя	<i>солнечный</i>
мавзеъҳои хушманзара	<i>живописная местность, красивые места</i>
кӯхҳои осмонбӯс	<i>высокие горы</i>
дарахтони ҳамешасабз	<i>вечнозеленые деревья</i>
чашмаҳои шифобахш	<i>целебные родники (истoki)</i>

заминҳои ҳосилхез	плодородные земли
сарзамин	край, страна
шаҳдбор	сладкий, медоносный
донишманд	учёный, мудрый
хунараманд	талантливый
меҳмоннавоз	гостеприимный
сайёҳон	туристы
гулшӯш	покрытый цветами, цветущий
фаввора	фонтан
шаҳри дилоро	прекрасный город

САВОЛ:

- ➡ Шумо дар кучо зиндагӣ мекунед?
- ➡ Тоҷикистон чӣ гуна кишвар аст?
- ➡ Ин сарзамин чӣ дорад?
- ➡ Дар Тоҷикистон кадом дарахтони мевадор мерӯянд?
- ➡ Мардумони Тоҷикистон чӣ гунаанд?
- ➡ Кадом минтақаҳои Тоҷикистонро медонед?
- ➡ Шумо дар кадом вилоят, шаҳр ё ноҳияи Тоҷикистон зиндагӣ мекунед?
- ➡ Кадом вилоят, шаҳр ва ноҳияҳои Тоҷикистонро медонед?
- ➡ Дараи Варзоб чӣ гуна макон аст?
- ➡ Боз номи ягон дараи Тоҷикистонро медонед?
- ➡ Пойтахти Тоҷикистон кучост?
- ➡ Душанбе чӣ гуна шаҳр аст?
- ➡ Душанбе чӣ хел ҷойҳо мавзёҳо дорад?
- ➡ Шоирон дар васфи Душанбе чӣ гуфтаанд?
- ➡ Дар матн кадом сифатҳо истифода шудаанд?

СУПОРИШ:

1. Ҷумлаҳоеро, ки сифатдоранд, ба дафтаратон нависед.

2. Дар бораи ноҳия ё шахр ва маҳалли худатон ба тарзи хаттӣ ё шифоҳӣ нақл омода кунед.

3. Аз сифатҳои дар матн омада истифода бурда, ҷумлаҳо созед.

Машқи 42. Пешванд ва пасвандҳои сифатсозро ёбед.

Кати ҷӯбин, хӯроки бемаза, духтари баодоб, шахси донишманд, марди ҳунарманд, дастпонаи нуқрагин, писари боақл, зани нобино, либоси кӯдакона.

Намуна:

Бо пешванд

Хӯроки *бемаза*

Бо пасванд

кати *ҷӯбин*

Машқи 43. Ҷумлаҳоро ба дафтаратон нависед. Сифатҳои мураккабро ёфта, ба ҷузъҳо дуруст ҷудо кунед.

Арча дарахти ҳамешасабз аст. Мо дар боғамон дарахтони мевадор бисёр аст. Водии Ҳисор заминҳои ҳосилхез дорад. Санавбар духтари коматбаланд аст. Тоҷикистон дараҳои хушманзара дорад. Падари Шамшод марди миёнақад аст.

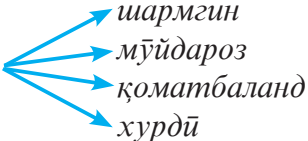
Намуна:

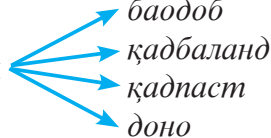
Дарахти *ҳамеша*+*сабз*

Чистон:

Зимистону тобистон фақат як ҷома дорад.
(арча)

Машқ 44: Сифатҳои сохта ва мураккабро дар ду сутун ҷудо кунед.

духтари

бачаи

Намуна:

Сифати сохта
шармгин

сифати мураккаб
мӯйдароз

Тезгӯяк:

*Дар гулдон гули Гулрӯ –
Гули хушрӯйи хушбӯ*

Чистон:

*Тофтему бофтем, ба пушти кӯҳ партофтем.
(мӯйи дароз)*

ДАРСИ 17

ФЕЪЛ

Ба ёд оред ва дар хотир нигоҳ доред!

Феъл амалу кор, ҳаракат, муносибат, вазъият ва ҳолатро мефаҳмонад. Карим китоб хонд.

Кабӯтар парид. Бод мевазад. Падарам омад. Офтоб баромад.

1. Афсонаро ба таври муколама се нафар хонед. (яке – ровӣ, ду каси дигар – дар нақши хурӯсак ва шағол)

ХУРҶСАКИ ЗИРАК

(Афсона)

Шағоле гушнаю ғамгин дар фикри сайде буд. Хурӯсакро дид, ки дон чида гаштааст. Шағол охиставу бесадо ба сӯйи хурӯсак омад.

Хурӯсаки хушёр пай бурд, ки шағол меояд, париду ба шохи дарахт нишаст. Шағол пеши дарахт омада гуфт:

– Дӯсти азиз, хурӯсак, магар тарсидӣ, ки маро ди-дию парида ба шохи дарахт нишастӣ?

– Кай боз ту, шағол, бо ман дӯсти азиз шудай? Та-моми олам медонад, ки чинси ту ҳамеша дар фикри шикори мурғон аст.

– Тамоми олам мегӯйию худ аз корҳои олам беха-барӣ, – гуфт шағол.

– Он чӣ корҳо будааст, ки ман беҳабар мондаам? – пурсид хурӯсак.

– Ин пагоҳ ҷонварон чамъ шуда маҷлис оростанд. Пешниҳод шуд, ки байни ҷонварон душманӣ барҳам хӯраду сулҳу дӯстӣ барқарор шавад. Ту бошӣ, маро ди-дию тарсида, гурехтӣ.

– Ман аз қарори маҷлис огоҳ нестам, то ба гӯши худ нашунавам, бовар намекунам, - гуфт хурӯсак.

– Бовар намекунӣ, фуру, бин, ман ба ту даст намера-сонам, – гуфт шағол.

– Пеши ту фароям? Ман пеши ту мефароям, лекин аз боло мебинам, ки ба ин тараф як тӯда сагон меоянд, – гуфт хурӯсак.

Шағол, вақте ки номи сагонро шунид, шитобон роҳи гурезро пеш гирифт.

– Ҳой шағол, кучо мегурезӣ? – пурсид хурӯсак.

– Оё, байни ҳайвонот сулҳ эълон нашудааст?

– Ба фикрам, сагон дар бораи сулҳ хабаре надоранд, – гуфт шағол ва дар як дам ғойб шуд.

Ҳамин тавр, хурӯсак бо зиракию хушёрӣ аз шағоли баднафс начот ёфт.

ЛУҒАТ

чинс	<i>род</i>
оростан	<i>украшать</i>
барҳам хӯрдан	<i>прекращаться, разрушаться</i>
барқарор шудан	<i>восстанавливаться</i>
роҳи гурезро пеш гирифтан	<i>искать пути побега, убежать</i>
начот ёфтан	<i>спасаться, освободиться</i>
ғойб шудан	<i>отсутствовать, исчезать</i>

САВОЛ:

- ➡ Шағол дар фикри чӣ буд?
- ➡ Ё чиро дид ва чӣ кор кард?
- ➡ Хурӯсак чиро пай бурд ва чӣ кор кард?
- ➡ Шағол ба хурӯсак чӣ гуфт?
- ➡ Хурӯсак чӣ ҷавоб дод?
- ➡ Шағол боз чӣ гуфт? Хурӯсак аз шағол чӣ пурсид?

- ↪ Шағол чӣ ҷавоб дод ва баъд чӣ гуфт?
- ↪ Хурӯсак сухани шағолро қабул кард ё не?
- ↪ Ў ба шағол чӣ гуфт?
- ↪ Чаро шағол роҳи гурезро пеш гирифт ва ба саволи хурӯсак чӣ ҷавоб дод?
- ↪ Хурӯсак чи тавр худро аз шағол начот дод?

СУПОРИШ:

1. Феълҳоро аз матн ҷудо кунед ва бо онҳо ҷумла нависед.

Феълҳо дар забони тоҷикӣ ду асос доранд: 1) асоси замони гузашта (хонд, навишт, рафт, давид);

2) асоси замони ҳозира (хон, навис, рав, дав).

Асоси замони гузаштаи феъл бо овозҳои д (хонд, ронд, канд, чинд) ва т (пухт, дӯхт, рафт) тамом мешавад.

Асоси замони гузаштаи феъл аз асоси замони ҳозира бо илова шудани пасванди -ид сохта мешавад.

Дар асоси замони ҳозира феъл ба тағйироти овозӣ дучор мешавад.

Ҷунончи:

феъл	асоси замони гузашта	тағйири овоз	асоси замони ҳозира
хондан	хонд	д ихтисор шуд	хон
давидан	давид	-ид ихтисор шуд	дав
паридан	парид	-ид ихтисор шуд	пар
омӯхтан	омӯхт	хт ба з	омӯз
фурӯхтан	фурӯхт	хт ба ш	фурӯш
рафтан	рафт	фт ба в	рав
доштан	дошт	шт ба р	дор
гуфтан	гуфт	уфт ба ӯй	гӯй
шустан	шуст	уст ба ӯй	шӯй

Кори мустақилона: Асосҳои феълро ба дафтаратон нави-
сед ва асоси замони ҳозираи феълҳоро ба воситаи хатча бо
чуфти асоси замони гузашта нишон дода, тағйироти овозии
онҳоро гӯед:

асоси замони гузашта

чинд
зад
чуст
нӯшид
рӯфт
сохт

асоси замони ҳозира

ҷӯй
рӯб
чин
зан
соз
нӯш

Феъл се шахс ва ду шумора дорад ва аз рӯи шахсу
шумора бо ёрии бандакҳои феълӣ ва бандакҳои хабарӣ
тасриф мешавад.

Тасрифи феъл бо бандакҳои феълӣ

бо асоси замони гузашта		
шахс	шумора	
	танҳо	ҷамъ
1	хондам, гуфтам	хондем, гуфтем
2	хондӣ, гуфтӣ	хондед, гуфтед
3	хонд, гуфт	хонданд, гуфтанд

Ба бандакҳои феълии бо асоси замони ҳозира омада
диққат диҳед!

бо асоси замони ҳозира		
шахс	шумора	
	танҳо	ҷамъ
1	хонам, гӯям	хонем, гӯем

2	хонӣ, гӯӣ	хонед, гӯед
3	хонад, гӯяд	хонанд, гӯянд

Тасрифи феъл бо бандакҳои хабарӣ

шахс	шумора	
	танҳо	ҷамъ
1	хонда ам	хонда ем
2	хонда ӣ	хонда ед
3	хонда аст	хонда анд

САВОЛ:

➡ Феъл чанд асос дорад?

➡ Асоси замони гузашта бо кадом овозҳо тамои мешавад?

➡ Феъл чанд шахс ва чанд шумора дорад?

➡ Феъл бо асоси замони гузашта дар шахси сеюми шумораи танҳо бандаки феълӣ дорад?

➡ Бо асоси замони ҳозира дар шахси сеюми шумораи танҳо чӣ?

➡ Бандаки хабарии «-аст» дар кадом шахсу шумораи феъл меояд?

СУПОРИШ:

1. Феълҳои зеринро аз ҷадвалҳои боло истифода бурда, шифохӣ, ҳаттӣ ё дар ҷадвал тасриф кунед.

Гуфтам, гуфтӣ, гуфт

Рӯфтам, рӯфтӣ, рӯфт

ТАВАҶҶУҲ!

Пешванди на- бо феъл ояд, феъл иҷро нашудани амалро мефаҳмонад, яъне шакли инкорӣ месозад: рафтам – нарафтам, омадам – наомадам, дидам – надидам.

Машқи 45. Феълҳоро дар шахсу шумораи мувофик оварда, ҷумлаҳоро нависед.

Ман китоб *хондӣ*. Ту машқро *навиштам*. Акрам ба бозор *рафтам*. Мо ба хона *омадед*. Шумо рӯзнома *харидем*. Онҳо ба варзишгоҳ *расидем*.

ДАРСИ 18

ЗАМОНҲОИ ФЕЪЛ. ЗАМОНИ ГУЗАШТАИ ФЕЪЛ

Дар ёд доред!

Дар забони тоҷикӣ феъл се замон дорад:

1. Замони гузашта; 2. Замони ҳозира; 3. Замони оянда.

Замони гузаштаи феъл амал, ҳолат, ҳаракат, муносибат ва вазъияти пеш аз сухани гӯянда воқеъшуда, яъне дар гузашта иҷрошударо мефаҳмонад.

Мо мурғи зиёд доштем. Ҳар нагоҳӣ Соро ба мурғон дон медод. Мурғон тамоми рӯз дар бог мегаштанд.

Машқи 46.

1. Ҷумлаҳоро нависед, зеро феълҳо ду хат кашед, онҳоро дар се шахс ва ду шумора тасриф кунед.

Падарам ба Маскав рафт. Аз он ҷо барои ман китоби афсонаҳои русиро овард. Ман он китобро хондам.

Намуна:

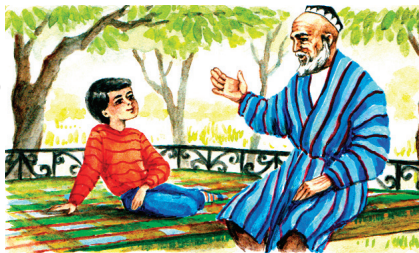
Рафтам, рафтӣ, рафт, рафтем, рафтед, рафтанд

2. Шеърро ифоданок хонед.

РАФТАМ НАЗДИ БОБОЯМ

Давидаму давидам,
Нимарӯзӣ расидам,

Деҳи бобома дидам,
 Акси онро кашидам...
 Обаш шаффофи шаффоф
 Осмонакаш софи соф...
 Овезон баъди борон
 Мегардад рангинкамон
 Як сараш дар шаршара
 Як сараш дар подара...
 Давидаму давидам,
 Нимарӯзӣ расидам,
 Деҳи бобома дидам,
 Акси онро кашидам.
 Ин сон як деҳи зебо
 Боз бошад дар дунё?

Убайд Раҷаб

ЛУҒАТ

деҳ, деҳа	деревня
акс	рисунок
расм кашидан	рисовать
шаффоф	прозрачный, чистый
соф	ясный
рангинкамон	радуга
шаршара	водопад
подара	ущелье
ин сон	такой; таким образом

САВОЛ:

☞ Феъл чанд замон дорад? Замонҳои феълро номбар кунед.

☞ Замони гузаштаи феъл чӣ гуна аст?

СУПОРИШ:

Шеърро аз ёд кунед ва гӯед, ки дар шеър кадом

феълҳо дар замони гузаштаанд. Феълҳои «рафтан», «давидан», «расидан» ва «кашидан»-ро бо забони модариатон дар замони гузашта гӯед ва дар се шахсу ду шумора тасриф кунед.

Ягон воқеаи гузаштaro аз ҳаётатон шифоҳӣ ё хаттӣ нақл кунед.

Феълҳои **гуфтан**, **хандидан**, **хондан**, **шунидан** ва **омаданро** дар шаклҳои нишондодашудаи замони гузашта тасриф кунед.

Намуна: 1. *гуфтам, гуфтӣ, гуфт; гуфтем, гуфтед, гуфтанд.*

Шаклҳои феъли замони гузашта

Дар ёд доред!

Замони гузаштаи феъл шаклҳои гуногун дорад ва дар ҳамаи онҳо асоси замони гузашта ҳаст. Феъли «дидан»-ро дар шаклҳои гуногуни замони гузашта тасриф мекунем:

1. *дидам, дидӣ, дид; дидем, дидед, диданд;*
2. *медидам, медидӣ, медид; медидем, медидед, медиданд;*
3. *дидаам, дидай, дидааст; дидаем, дидаед, дидаанд;*
4. *дида будам, дида будӣ, дида буд; дида будем, дида будед, дида буданд;*

Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

ДУГОНАИ НАВ

Номи ман Нодира аст. Падарам ман ва хоҳарам – Насибаро ба деҳа, ба хонаи модаркалонам бурд. Мо ҳама корҳои фармудаи бибиямонро бо дилу ҷон анҷом меодем, ҳатто баробари бибиҷон аз хоб меҳестем.

Бибиям як буз дошт. Буз шох надошт ва бибиям ўро «Калбуз» номида буд. Модаркалонам баъзан аз буз шикоят мекард: овозаш баланд, ба ҳавлии ҳамсоя даромад, вақти ширдӯшӣ ором наистод, ширро резонд...

Буз ба ман зуд одат кард. Ман ба вай обу алаф ме-
додам. Аз гӯшҳояш дошта навозиш мекардам, бо вай
гап мезадам. Ба айвони болохона баромада, кӯчаро аз
панчара тамошо мекардем, ба сари буз сарбанди би-
биямро мебастам ва ба чашмонаш айнаки модаркало-
намро мегузоштам. Роҳгузарон моро тамошо карда, бо
табассум гузашта мерафтанд.

Ҳангоми бозгашт аз бибиву «дугонаи нав» чудо
шудан душвор буд. Худамро дошта натавонистам ва
гиристам.

Бибиям ба модарам телефон карда гуфтааст, ки
Калбуз баъд аз баргаштани мо қариб як моҳ ба зери
айвон омада, дуру дароз «ма-а-а» – гӯён маро мечустааст.

С. Ҳошимзода

Байт

*На ҳар одамизода аз дад беҳ аст,
Ки дад з-одамизодаи бад беҳ аст.*

Саъдӣ

ЛУҒАТ:

бо дилу чон	<i>с душой, от души</i>
шох	<i>рог</i>
худо дошта натавонистан	<i>не сдержаться</i>
айвон	<i>балкон</i>
панчара	<i>решётка</i>
хангом	<i>время</i>
бозгашт	<i>возвращение</i>
дуру дароз	<i>долго</i>
ором наистодан	<i>быть не спокойным;</i> <i>беспокойный, нетерпеливый</i>
дад	<i>дикое животное</i>

САВОЛ:

- ↗ Нодира ва хоҳараш бо кӣ ба кучо рафтанд?
- ↗ Хоҳарон дар деҳа чӣ кор мекарданд?
- ↗ Бибӣ аз кадом корҳои буз норозӣ буд?
- ↗ Чаро буз зуд ба Нодира одат кард?
- ↗ Барои чӣ Нодира бузро «дугонаи нав» номид?
- ↗ Чаро вақти ба хона омадан Нодира гиря кард?

СУПОРИШ:

1. Агар шумо дар хона ҳайвоноти хонагӣ дошта бошед, дар бораи онҳо нақл кунед.

2. Дар ҷумлаҳои зер аз рӯйи матни боло шаклҳои замони гузаштaro нависед:

Бибиям ба модарам телефон карда ...

Ман ба вай обу алаф ... ба сари буз сарбанди бибиямро ... ва ба чашмонаш айнаки модаркалонамро ...

Калбуз баъд аз баргаштани мо қариб як моҳ ба зери айвон омада, дуру дароз «ма-а-а» – гӯён маро ...

ДАРСИ 19

ФЕЪЛИ «ҲАСТ» ВА БАНДАКИ ХАБАРИИ «АСТ»

Дар ёд доред!

Феъли «ҳаст» калимаи мустақилмаъно буда, ҳузур доштан мавҷуд буданро ифода мекунад. Ин феъл фақат шакли замони ҳозира дорад ва ҳамеша аз калима ҷудо навишта мешавад: *Дар деҳаи мо як кӯли калон ҳаст. Дар синф бист нафар хонанда ҳаст. Дар ноҳияи мо се ҷаиша ҳаст, ки обаион ширин аст.*

Бандаки хабарии шахси сеюми танҳо «аст» бо феъл ҳамеша ҳамроҳ навишта мешавад: *гуфтааст, шундааст, омадааст. Бо дигар ҳиссаҳои нутқ ояд, ҷудо навишта мешавад:* *коргар аст, омӯзгор аст.*

Ин бандаки хабарӣ дар шакли -ст ихтисор мешавад ва бо калима якҷо навишта мешавад: *гуфтани аст - гуфтанист, рафтани аст - рафтанист, ҷавони аст – ҷавонист, мо аст – мост, кӣ аст – кист, чӣ аст – чист, ӯ аст – ўст, ҳаво аст – ҳавост.*

СУПОРИШ:

1. Шеърро аз ёд кунед.
2. Феълҳоро аз матн ҷудо кунед.
3. Феъли *ҳаст* ва бандаки хабарии *аст*-ро шарҳ диҳед

МОДАР

Гӯянд, маро чу зод модар,
Пистон ба даҳон гирифтан омӯхт.
Шабҳо бари гоҳвораи ман
Бедор нишасту хуфтан омӯхт.
Дадам бигирифтӯ по ба по бурд,
То шеваи роҳ рафтан омӯхт.

Як ҳарфу ду ҳарф бар забонам
Алфоз ниҳоду гуфтан омӯхт.
Лабханд ниҳод бар лаби ман
Бар ғунчаи гул шукуфтан омӯхт.
Пас ҳастии ман зи ҳастии ӯст,
То ҳастаму ҳаст дорамаш дӯст.

Эраҷ Мирзо

Чанд панд:

*Накуӣ бо бадон кардан чунин аст,
Ки бад кардан ба ҷони некмардон.*

Саъдии Шерозӣ

Камдонӣ аз камхонист.

Халқ

Машқи 47. Ҷумлаҳоро нависед ва муқоиса кунед.

Дар гулдон гул ҳаст. Гул дар гулдон аст.

Дар дастархон нон ҳаст. Нон дар дастархон аст.

Дар Тоҷикистон Чилучорчашма ҳаст. Чилучорчашма дар Тоҷикистон аст.

Дар ёд доред!

Феъли «будан» дар шаклҳои замонҳои гузашта, ҳозира, ҳозира-оянда ба вазифаи бандаки хабарӣ кор фармуда мешавад. Шаклҳои аз феъли «будан» ҳосилшуда шахсумора ва замонро ифода мекунанд:

шахс	гузашта		ҳозира		ҳозира-оянда	
	ш. танҳо	ш. чамъ	ш. танҳо	ш. чамъ	ш. танҳо	ш. чамъ
1	будам	будем	бошам	бошем	мебошам	мебошем
2	будӣ	будед	бошӣ	бошед	мебошӣ	мебошед
3	буд	буданд	бошад	бошанд	мебошад	мебошанд

ДАРСИ 20

ЗАМОНИ ҲОЗИРАИ ФЕЪЛ

Дар ёд доред!

Амал, ҳолат, ҳаракат, муносибат ва вазъияте, ки ҳангоми суҳанкардан воқеъ мешавад феъли замони ҳозира аст.

1. Шакли замони ҳозира-оянда.

Ман ба назди Диловар рафта истодаам.

2. Шакли замони ҳозираи муайян.

Гулрӯ китоб меҳонад.

1. Бо асоси замони гузашта дар шакли феъли ёвар (ёри-диҳанда)-и «истодан» ва бандакҳои хабарӣ. Ин шакли замони ҳозираи давомдор ё муайян ном дорад:

Ман рафта истодаам

Мо рафта истодаем

Ту рафта истодаӣ

Шумо рафта истодаед

Ӯ рафта истодааст

Онҳо рафта истодаанд

2. Бо пешванди «ме-», асоси замони ҳозира ва бандакҳои феъли сохта мешавад ва шакли ҳозира-оянда ном дорад, зеро вобаста ба матн дар замони оянда низ истифода мешавад:

Ман меравам.

Мо меравем.

Ту меравӣ.

Шумо меравед.

Ӯ (вай) меравад.

Онҳо мераванд.

СУПОРИШ:

Феъли «омӯхтан»-ро дар ду шакли замони ҳозира-
оянда ва ҳозираи муайян тасриф кунед:

Намуна:

I. Ман меомӯзам

II. Ман омӯхта истодаам

Матнро хонед:

САВСАНИ ОБӢ

Савсан ба гули нилуфар, ки дар об месабаду мешукуфад, хеле монанд аст. Савсан обӣ низ мешавад. Беҳтарин гулдастаро барои домоду арӯс аз савсан тайёр мекунанд.

Савсан мисли гули лола ҳар сол аз решааш месабад. Ба зангӯла монанд аст. Шаш гулбарг дорад. Басо хушбӯй аст. Рангаш сафед, сурх, бунафш, кабуд ва зард мешавад. Рамзи тозагӣ, садоқат ва покии дил аст. Аз гулбарги савсан равғани хушбӯй тайёр мекунанд. Савсан 3000 намуд дорад. Намуди беҳтаринаш дар Чин месабад.

ЛУҒАТ:

савсан
савсани обӣ
домод
арӯс

ирис
лилия
жених
невеста

тайёр кардан
сабзидан
шукуфтан
гулбарг
зангӯла
рамз
садоқат

готовить
расти, прорастать
расцветать
листья цветка, лепесток
колокол
символ, код, пароль
преданность

САВОЛ:

➡ Шакли замони ҳозираи муайян чӣ тавр сохта мешавад?

➡ Шакли замони ҳозира-оянда чӣ?

➡ Чаро ин шакли замони ҳозираро «ҳозира-оянда» меномем?

➡ Дар матн кадом феълҳо дар замони ҳозираи феъл ифода шудаанд?

➡ Номи кадом гулҳоро ба забони тоҷикӣ медонед?

➡ Гули дӯстдоштаи шумо кадом аст?

➡ Дар бораи кадом гулҳо чунин маълумот доред?

СУПОРИШ:

1. Дар бораи гули дӯстдоштаатон аз феълҳои матни боло истифода бурда, шифоҳӣ ва хаттӣ нақл тайёр кунед.

2. Ба саволи «кӣ чӣ кор карда истодааст?» аз рӯйи расм ҷавоб гӯед.

Духтарак аз хоб хеста истодааст.	Варзиш карда истодааст.	Дасту рӯй шуста истодааст.
Нахорӣ карда истодааст.	Либос пӯшида истодааст.	Ќувдонро гирифта ба мактаб рафта истодааст.

ДАРСИ 21

Замони ояндаи феъл. Тасрифи онҳо

Дар ёд доред!

Феъли замони оянда амал, ҳолат, ҳаракат, муносибат ва вазъиятеро мефаҳмонад, ки баъд аз сухани шахс, гӯянда воқеъ мешавад.

Замони ояндаи феъл чунин шакл дорад:

(бо асоси замони ҳозира ва бандакҳои феълӣ)

1. Ман хонам

Мо хонем

2. Ту хонӣ

Шумо хонед

3. Ӯ (Вай) хонад

Онҳо хонанд

(бо пешванди ме-, асоси замони ҳозира ва бандакҳои феълӣ)

1. Ман мехонам

Мо мехонем

2. Ту мехонӣ
3. Ӯ (вай) мехонад

Шумо мехонед
Онҳо мехонанд

ТАВАЧЧУХ!

Ин шакли феълӣ ҳам ба замони ҳозира ва ҳам ба замони оянда далолат мекунад, аз ин рӯ «шакли замони ҳозира-о-янда» номида мешавад. Агар амал ҳангоми сухани гӯянда воқеъ шуда бошад, шакли замони ҳозираро ифода мекунад. Агар амал пас аз сухани гӯянда воқеъ шавад, шакли замони оянда мебошад. Ин ҳолат аз равиши сухан муайян мегардад. Муқоиса кунед:

Мо ба кӯҳ мебароем. Мо фардо ба кӯҳ мебароем.

Бо асоси замони ҳозираи феъли «хостан» ва асоси замони гузашта:

1. Ман хоҳам хонд
2. Ту хоҳӣ хонд
3. Ӯ (вай) хоҳад хонд

Мо хоҳем хонд
Шумо хоҳед хонд
Онҳо хоҳанд хонд

Ин шакли замони оянда камистеъмол аст. Бештар дар осори шоирону адибон истифода мешавад ва ин шакли замони ояндаро китобӣ меноманд.

*Раҳрав он нест гаҳе тунд, гаҳе хаста равад,
Раҳрав он аст, ки оҳиставу пайваста равад.*

Саъдӣ

Матнро хонед.

ВАТАН

Калимаи «Ватан» ба ҳама шинос аст. Аммо ба саволи «Ватан чист?» на ҳар кас ҷавоб гуфта метавонад. Аксарият мегӯянд: «Ватан ҷоест, ки ман ба дунё омадаам». Дуруст! Аз ин сабаб ифодаи «Ватан–Модар» машҳур аст. Он ҷо ки мо таваллуд шудаем, Ватанамон мебошад.

Лекин фаромӯш накунед, ки он ҷо фақат оғози Ватан аст. Вақте ки мо калонтар мешавем, ба мактаб меравем, илму дониш меомӯзем, Ватанамон боз ҳам бузургтар шудан мегирад. Мо мефаҳмем, ки фақат зодгоҳу ноҳия-амон не, тамоми Тоҷикистон Ватани мост.

Пас, Ватан он ҷост, ки ту бе хавотири, ободу озод зиндагӣ мекунӣ, онро *дӯст медорӣ*, ба ҳар гӯшааш бемалол *меравай*, ба ҳар хона *меҳмон мешавӣ*, обу нонашро *менӯшиву меҳӯрӣ*... Ватан сарзаминест, ки ту онро чун модарат *дӯст медорӣ*, душманашро *душман*, дӯсташро *дӯсти худ медонӣ*! Ватани мо Тоҷикистон аст! Мо Тоҷикистонро *дӯст медорем*!

ЛУҒАТ

**ба дунё омадан, таваллуд
шудан**

машҳур

зодгоҳ

ноҳия

родиться

*известный, знаменитый,
популярный*

место рождения, родина

район

оромона

бемалол

ба ғазаб омадан

душман

носазо

спокойно

свободно

разозлиться, рассердиться

враг

неприлично

САВОЛ:

↳ Ба фикри шумо, Ватан чист?

↳ Ватан аз кучо оғоз меёбад?

↳ Чаро калимаҳои «Ватан» ва «Модар» бештар бо ҳам меоянд?

↳ Бузург будани Ватанро кай эҳсос мекунем?

СУПОРИШ:

1. Дар бораи зодгоҳи худ ба таври шифоҳӣ ё хаттӣ нақл омода кунед.

2. Ҳангоми омода намудани он аз феълҳои матн истифода баред.

3. Шеърро аз ёд кунед.

4. Феълҳои ин шеъри зеринро ёбед.

Ёрон ҳама ҷо, вале Ватан дар як ҷост,
Ҳар санги Ватан мисоли ҳайкал зебост.

Олам ҳама ҷо азиз, лекин бар ман
Модар яктост, Тоҷикистон яктост!

Лоиқ Шерали

Машқи 48. Ҷумлаҳоро нависед ва гӯед, ки дар кадом ҷумлаҳо феъл амали замони ҳозираро ифода мекунад.

Мижгона хавлӣ мерӯбад. Муборак пагоҳ ба шаҳр меравад. Ман пагоҳ барои бибиям хӯрок мебарам. Акмал ба Маскав меравад. Акмал пагоҳ ба Маскав

меравад. Акмал ба Маскав хоҳад рафт. Шумо аз шахр меоед. Шумо пагоҳ аз шахр меоед. Шумо аз шахр хоҳед омад.

ДАРСИ 22

НАМУДҲОИ ФЕЪЛ

ФЕЪЛҲОИ МУТЛАҚ ВА ДАВОМДОР

Дар ёд доред!

Феъл намудҳои мутлақ ва давомдор дорад. Феълҳое, ки дар ҳадду ҳудуд ва лаҳзаи муайян воқеъ шуда, ба анҷом расида, хусусияти якқаратӣ доранд, намуди мутлақи феъл мебошанд. Дар ҷумлаҳои зерин замони гузаштаи феъл намуди мутлакро ифода мекунад:

Нилуфар омад. Нилуфар омада буд. Нилуфар омадааст. Нилуфар омада будааст.

Феълҳое, ки тақрорёбӣ ва давомдорию амалу ҳолатро ифода мекунанд, намуди давомдори феъл мебошанд. Воситаҳои асосии ифодаи намуди давомдор пешванди «ме-» ва феъли ёвар (ёридоханда)-и «истодан» мебошанд:

Ман ба сайругаиш меравам. Ман ба сайругаиш рафта истодам. Ман ба сайругаиш мерафтам. Ман ба сайругаиш рафта истода будам.

Феълҳои гаиштан, истодан, гирифттан, омадан агар ба вазифаи феъли ёвар оянд, тақроршавӣ ва давомдорию амалу ҳолати феълҳоро ифода мекунанд: Мо пиёда рафтан мегирем. Карим дар ҳавлӣ бозӣ карда гаиштааст. Чарогак сабз шуду одамон аз роҳ гузаштан гирифтанд. Нафиса рубоб навохтан гирифт. Дар ин намунаҳо феълҳои ишорашуда давомдорию тақроршавии феълҳои «пиёда рафтан», «бозӣ кардан», «гузаштан» ва «навохтан»-ро ифода мекунанд.

МУКОЛАМА

Савол

– Шумо дар расм киҳо ва чиро мебинед?

– Дар хона чиҳо ҳаст?

– Гулдонҳо дар кучо гузошта шудаанд?

– Дар диван ва роҳаткурсӣ киҳо нишастаанд?

– Дар назди мизи хатनावисӣ киҳо нишастаанд?

– Подари Акбар чӣ кор карда истодааст?

Ҷавоб

– Мо дар расм аҳли оилаи Акбар ва хонаи онҳоро мебинем.

– Дар хона миз, кати нишаст (диван), роҳаткурсӣ (кресло) ҷевони китоб, гулдон тасвир шудааст.

– Гулдонҳо дар назди тиреза гузошта шудааст.

– Дар диван ва роҳаткурсӣ бобо ва биби Акбар нишастаанд.

– Дар назди мизи хатनावисӣ Акбар бо падару модараш ва хоҳарчааш нишастааст.

– Подари Акбар рӯзномаи Акбарро тафтиш карда истодааст.

– Акбар чӣ кор карда истодааст?	– Акбар дарс тайёр карда истодааст.
– Дар назди ҷевони китоб кӣ нишиастааст?	– Дар назди ҷевони китоб биби Акбар нишиастааст.
– Ё чӣ кор карда истодааст?	– Ё китоб хонда истодааст.

ЛУҒАТ

аҳли оила	<i>вся семья</i>
гулдон	<i>ваза</i>
ҷевони китоб	<i>книжный шкаф</i>
мизи хатнависӣ	<i>письменный стол</i>
рӯзнома	<i>газета</i>
тафтиш кардан	<i>проверять</i>

Машқи 49. Феълҳои намуди мутлақро ба намуди давомдори замонҳои гузашта ва ҳозира табдил дода ҷумлаҳои навбанд:

Мо дарсро тайёр кардем. Озода ба саволҳо ҷавоб дод. Падарам омад. Шаҳриёр ба Маскав рафт. Фаридун себ овард.

Намуна:

Мо дарс тайёр кардем. Мо дарс тайёр мекардем. Мо дарс тайёр карда истода будем. Мо дарс тайёр кардан гирифтем. Мо дарс тайёр мекунем. Мо дарс тайёр карда истодаем.

ДАРСИ 23

ФЕЪЛҲОИ БЕВОСИТА ВА БАВОСИТА

Дар ёд доред!

Дар феълҳои бевосита амалро худи шахс (фоида, субъект) иҷро мекунад: *Салим дарро пӯшид. Нигор мактуб навишт. Муаллима ҷумларо дар тахта навишт. Яъне, дарро Салим пӯшид, на каси дигар. Ё ин ки мактубро худи Нигор навишт, на каси дигар.*

Феълҳои бавосита ба воситаи чизе ё касе иҷро шудани амалро мефахмонанд: *Муаллима ҷумларо дар тахта нависонд. Падарам шеърро аз китоб хононда маънояшро мефурӯшад. Ман додарамро дар гаҳвора ҷунбондам ва ӯро хобондам.*

СУПОРИШ:

1. Феълҳоро бо ҷуфтҳои бевосита ва бавоситаи худ бо тартиб нависед ва муайян кунед, ки кадом феълҳо шакли бавосита надоранд (аз кадом феълҳо шакли бавосита сохта намешавад).

Давидан, расидан, афтондан, гузастан, омадан, ҷунбондан, расондан, зистан, хобондан, навиштан, будан, давондан, хобидан, афтидан, гузарондан, шудан, ҷунбидан, кӯчидан, нишастан, хондан, кӯчондан, шинондан, хонондан.

Шеърхоро аз ёд кунед:

Кист он?

*Кист он кас, ки шири софаширо
Ба шумо аз ҷигар расонду ҷашинод,*

Баҳри ошоии шумо аз хоб
 Хост, гаҳвораи шумо **чунбонд**;
 Шустушӯ карда дасту пойи шумо,
 Аз муҳаббат ба ҷойи пок **шинонд**?

Садриддин Айни

ЛУҒАТ:

кист он	<i>кто он (она)</i>
баҳри	<i>для, ради</i>
ошоии	<i>спокойствие, покой</i>
хостан, хестан	<i>вставать, подниматься</i>
шустушӯ кардан	<i>мыть; умывать</i>
муҳаббат	<i>любовь</i>
пок	<i>чистый</i>

Кист он?

*Кист он кас, рӯз то бегаҳ давид,
 Ошу нон баҳри шумо тайёр кард?
 То шумо хонеду омӯзед илм,
 Ҷумла кори хонаву бозор кард;
 То шумо доно шаведу ботамиз
 Аз насиҳат гӯшатон пурбор кард?*

Садриддин Айни

САВОЛ:

- ➡ Шеъри аввал дар бораи кӣ гуфта шудааст?
- ➡ Кӣ барои инсон чунин ғамхорӣ мекунад? Дар шеъри якум феълҳои «чашондан», «чунбондан», «шинондан» феълҳои бавоситаанд ё бевосита?
- ➡ Ҷуфтҳои дигари ин феълхоро медонед?
- ➡ Шеъри дуюм дар бораи кӣ гуфта шудааст?

- ↳ Барои инсон кӣ чунин заҳмат мекашад?
↳ Шахсони азизтарин барои фарзанд кихоянд?

СУПОРИШ:

1. Дар бораи падару модари худ ягон шеър аз ёд гӯед ва ба таври хаттӣ ё шифоҳӣ нақл омода созед.
2. Бо ҷуфтҳои бевоситаи феълҳои «чашондан», «ҷунбондан», «шинондан» мисол гӯед.

Чанд панд:

*Хушбахтӣ, ки табъи бачагон аст,
Дар панди дурусти модарон аст.*

*Сар зи модар макаи, ки тоҷи шараф
Гарде аз роҳи модарон бошад.
Хок шав зери пойи ӯ, ки бихишт
Дар қадамгоҳи модарон бошад.*

*Ҳар он кас ки панди падар нашинавад,
Ба ночор рӯзе пушаймон шавад.*

*Чу нодонон на дар банди падар бош,
Падар бигзору фарзанди ҳунар бош.*

Машқи 50. Ба ҷойи нуқтаҳо феълҳои мувофиқро ёбед ва ҷумлаҳоро ба дафтаратон нависед. Феълҳои бавосита ва бевоситаро дар ду сутун ҷудо кунед.

Омӯзгор матнро... Модар кӯдакро... Назокат дар болои кат... Насим дар курсӣ... Устои раҳнамо варзишгаронро ду давр... Сафар то истгоҳ...

Феълҳо: *ишинод, хобид, хонд, давонод, хобонд, нишаст, давид*

ДАРСИ 24

ФЕЪЛҲОИ МОНДА ВА ГУЗАРАНДА

Дар ёд доред!

Феълҳо тарзи монда ва гузаранда низ доранд.

Феълҳои монда амалеро мефаҳмонанд, ки таъсири он ба ашё ё предмети дигар намегузарад, яъне амал бо субъект мемонад, ба ашё ё ҳодисаи дигар (мафъул) намегузарад: *Кӯдак хобид. Кӯдак чӣ кор кард? хобид, яъне феъли «хобидан» фақат ба субъект (кӯдак) тааллуқ дорад. Борон борид. Гулҳо шукуфтанд.*

Феъли гузаранда амалеро мефаҳмонад, ки таъсири он ба ашё ва ҳодисаи дигар (мафъул) мегузарад ва саволи чӣ? кӣ? киро? чиро? талаб мекунад: *Нигина китобро дод. Нигина чӣ кор кард? Дод (феъл), чиро? китобро (мафъул), кӣ китобро дод? Нигина (субъект). Яъне амал ҳам ба субъект (Нигина) ва ҳам ба мафъул (китоб) далолат мекунад.*

ТАВАҚҚУҲ!

Феълҳои монда бо пасванди «-он» феълҳои гузаранда мешаванд. Муқоиса кунед: *Кӯдак хобид. Феъли хобид бевосита ва монда. Модар кӯдакро хобонд. Феъли хобонд гузаранда ва бавосита.*

Феълҳои гузаранда бо пасванди «-он» феълҳои бавосита мешаванд. Муқоиса кунед: *Модарам курта дӯхт. Модарам чӣ кор кард? дӯхт, чӣ дӯхт? курта. Феъли гузаранда, яъне амал ҳам ба субъект (модар) ва ҳам ба мафъул (курта)*

далолат мекунад ва бевосита аст, зеро субъект (модар) бевосита худаш амалро иҷро кардааст. *Модарам курта дӯзонд. Феъли гузаранда аст, аммо бавосита, зеро субъект (модар) амалро бавосита иҷро кард, яъне куртаро худаш надӯхт, балки ба воситаи каси дигар дӯзонд.*

Кори мустақилона: *Феълҳои монда ва гузарандаро ҷудо кунед ва фаҳмонед, ки чаро монда ва гузарандаанд.*

Модар хӯрок мепазад. Бачаҳо давиданд. Фарзона рафиқашро дид. Нозим об нӯшид. Офтоб баромад. Дилором нишаст. Азиз тухфа харид. Ҳам худаш механдид ва ҳам дигаронро механдонд.

Матнро хонед:

ДАР ОШХОНАИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ

Дар муассисаи таълимии мо ошхона ҳаст. Ошхонаи васеъ ва озода аст. Дар он ҷо хӯрок, хӯришҳо ва шириниҳои гуногуни болаззат тайёр мекунаанд. Апаи Таня ва холаи Зебӣ ошпазҳои ошхона мебошанд. Онҳо

хӯрокҳои гарм ба мисли шӯрбо, хомшӯрбо, карамшӯрбо, лағмон, оши палав, манту, кабоб ва монанди инҳо мепазанд. Ҳангоми танаффус мо ба ошхона меравем. Дар он ҷо хӯрок, хӯриш ва ширинӣ меҳӯрем. Чой, оби минералӣ, шарбати мева менӯшем.

ЛУҒАТ

хӯрок	<i>еда; блюдо</i>
хӯриш	<i>салат</i>
ширинӣ	<i>сладость</i>
болаззат	<i>вкусный</i>
хӯрдан	<i>кушать</i>
нӯшидан	<i>пить</i>
шарбати мева	<i>фруктовый сок</i>

Тезгӯяк:

Шамшод шаби шанбе шасту шаш шиша шуст.

МУКОЛАМА

Гулнор

– Фарзона, ту хӯрок хӯрдан меҳоҷӣ?

– Биё, ба ошхона меравем!

– Фарзона, ту чӣ меҳӯрӣ?

– Ман оши палав ва хӯриши меҳӯрам. Шарбат ҳам менӯшам.

Фарзона

– Ҳа, Ман хӯрок хӯрдан меҳоҷам.

– Рафтем, Гулнор.

– Ман шӯрбо, нону панир меҳӯрам. Ту чӣ?

– Бисёр хуб.

– Фарзона, медонӣ, пеш ва баъд аз хӯрок хӯрдан бояд чӣ кор кунем?

– Медонам, Гулнор. Пеш аз хӯрок хӯрдан дастҳоямонро меиҷӯем ва баъд аз хӯрок хӯрдан зарфҳоро ба назди апай Таня ва холаи Зебӣ мебарем, дастҳоямонро меиҷӯем ва ба онҳо ташиаккур мегӯем.

ДАРСИ 25

СОХТИ ФЕЪЛ

Дар ёд доред!

Феълҳо аз ҷиҳати сохт се ҳел мешаванд: сода, сохта, таркибӣ.

Феълҳои сода аз як калима иборатанд: *дидан, омадан, овардан, хӯрдан, нӯшидан...*

Феълҳои сохта дар худ пешванд доранд: *дар+омадан, фур+омадан, бар+омадан, бар+хестан, во+хӯрдан, боз+гаиштан...*

Феълҳои таркибӣ аз исм, сифат, шумора ва феълҳои ёвар сохта мешаванд:

кор кардан, тамоm кардан, ором шудан, ҳайрон шудан.

Матнро хонед:

ПАЛАНГ ВА ШУБОНҲО

Паланге тасодуфан ба чуқурие афтид. Шубонон афтодани палангро диданд. Баъзе аз онҳо бо сангу чӯб палангро заданд. Паланг аз лату кӯби зиёд бар замин афтода буд. Гурӯҳи дигари шубонон бар паланг раҳм карданд ва барои ӯ каме ғизо партофтанд.

Шом шуд ва шубонон ба хона омаданд. Ҳама фикр карданд, ки паланг ё мурдааст ё хоҳад мурд. Аммо паланг намурда буд, дубора қувват гирифт ва бо як хез аз чуқурӣ баромад.

Баъд аз чанд рӯз паланг ба ғӯсфандони шубононе, ки ўро азият дода буданд, ҳамла кард. Шубонони дигар аз тарс меларзиданд ва ҳудашон ғӯсфандонро назди паланг оварданд. Онҳо меҳостанд, ки паланг ба ҳаёташон зарар нарасонад. Паланг ба онҳо хитоб кард:

– Ман некиро фаромӯш накардаам. Кадом кор бад ва кадом кор нек аст, медонам. Ба шумо ва ғӯсфандона-тон зараре нахоҳад расид.

(Аз ҳикматҳои Луқмони Ҳаким)

Зарбулмасал: *Чав коштӣ, чав медаравӣ, гандум коштӣ, гандум.*

*Мапиндор, эй дар хазон кишта чав,
Ки гандум ситонӣ дар вақти дарав.*

Саъдии Шерозӣ

ЛУҒАТ

паланг	<i>тигр</i>
шубон (чӯпон)	<i>чабан, пастух</i>
лату кӯб	<i>избивать, избиение</i>
рахм кардан	<i>проявлять милосердие</i>
қувват гирифтан	<i>набираться сил, набрать силу</i>
хез	<i>прыжок, скачок, бросок</i>
азият додан	<i>причинять страдания, обижать</i>
ҳамла кардан	<i>нападать, наступать</i>

САВОЛ:

- ↪ Ба паланг чӣ ҳодиса рӯй дод?
- ↪ Шубонон чӣ кор карданд?
- ↪ Баъзе шубонон бо паланг чӣ хел муносибат карданд.
- ↪ Гурӯҳи дигар шубонон чӣ кор карданд?
- ↪ Шубонон чӣ фикр карданд?
- ↪ Баъд паланг чӣ кор кард?
- ↪ Шубонони дигар чӣ кор карданд?
- ↪ Паланг ба онҳо чӣ гуфт?
- ↪ Мақолро шарҳ дода метавонед?

СУПОРИШ:

1. Дар бораи чонваре (ҳайвон ё паранда) аввал ба таври шифоҳӣ ва баъд хаттӣ нақл омода созед.
2. Мақоли «думи сагат қач аст»-ро шарҳ диҳед.
3. Аз нақли омода карда феълҳоро ёфта сохти онҳоро муайян кунед.

Машқи 51. Феълҳои матни «Паланг ва шубонҳо»-ро аз рӯйи сохт ҷудо кунед ва бо онҳо интихобан ҷумла созед.

Афтид, диданд, заданд, афтода буд, раҳм карданд, партофтанд, омаданд, фикр карданд, мурдааст, хоҳад

мурд, намурда буд, кувват гирифт, баромад, азият дода буданд, ҳамла кард, меларзиданд, оварданд, мехостанд, зарар нарасонад, хитоб кард, фаромӯш накардаам

Машқи 52. Чумлаҳоро нависед. Сохти феълҳои чумлаҳоро муайян кунед.

Ман имсол дар олимпиада аз фанни забони тоҷикӣ иштирок кардам. Рӯзи дуҷумба дар он ҷо бо дӯстам вохӯрдём. Мо суҳбат кардем. Баъд ман ба назди гурӯҳи ҳудумон омадам. Мо ба ошхона рафтем. Баъд аз хӯроки нисфирӯзӣ ба толор даромадем ва бахши дуҷумба озмун сар шуд. Рӯзи дигар мо ба хона баргаштем.

Машқи 53. Дар чумлаҳо феълҳои мувофиқро гузошта нависед.

Ҳавопаймо ба фурудгоҳ ... Шаҳром ба кӯҳ... Ман ба автобус... Мунира аз ҷояш... Комрон ба ҷояш ... Мо меҳмононро ... Модарам аз сафар... Дехқонон заминро...

шудгор карданд, фурумад, савор шудам, хест, нишаст, пешвоз гирифтем, баргашт.

ДАРСИ 26

ФЕЪЛҲОИ ЁВАР («КАРДАН», «БУДАН», «ДО-ШТАН»)

Дар ёд доред!

Дар феълҳои таркибӣ феъли ёвари «кардан» хеле сермаҳсул аст. Бо ин феъли ёвар ва ҳиссаҳои номии нутқ феълҳои таркибии номӣ сохта мешавад: *кор кардан, суҳбат кардан, тайёр кардан, нигоҳ кардан, рост кардан.*

Бо феъли ёвари «будан» бештар феълҳои таркибии феълӣ сохта мешавад, яъне ҳарду чузъ феъл мебошанд: *рафта буд, гирифта буд, омада будааст, хонда будааст.*

Феъли «доштан» ҳам ба вазифаи феъли мустақил ва ҳам ба вазифаи феъли ёвар меояд: *Аминҷон китоби «Алифбо» дорад. Сотимҷон тӯбро дошт. Ман модарамро дӯст медорам. Ғалларо дар анборҳо нигоҳ медоранд.*

Матнро хонед:

МОҲИДОРӢ

Падарам моҳидориро дӯст медорад. Ў шасти моҳидорӣ дорад. Рӯзи истироҳат лаби дарё рафтем. Оби дарё ором буд. Падарам барои моҳидорӣ асбобҳоро омада кард. Ман ба ӯ ёрӣ додам. Падарам бо шасташ моҳӣ медорад. Ў ба шаст лойхӯрак монда буд. Моҳиро лойхӯракро дӯст медоранд. Падарам шастро ба об

партофт ва онро чанд муддат дар об нигоҳ дошт. Ногоҳ шаст чунбид. Ба шаст моҳӣ афтод. Ман бо модарам моҳидории падарамро тамошо кардем. Моҳидории падарам шавқовар буд. Ў дар як соат хеле моҳӣ дошт.

ЛУҒАТ

моҳидорӣ	<i>рыболовство, рыбалка</i>
шаст, чангак	<i>рыболовный крючок</i>
рӯзи истироҳат	<i>выходной день</i>
кирми лойхӯрак	<i>червь, червяк</i>
омода кардан	<i>подготовить</i>
ёри додан	<i>помогать</i>
моҳӣ доштан	<i>ловить рыбу</i>
нигоҳ доштан	<i>держать</i>
чунбидан	<i>шевелиться</i>
шавқовар будан	<i>быть интересным</i>

САВОЛ:

- ➞ Падар чиро дӯст медорад.
- ➞ Мо кай ва ба кучо рафтем?
- ➞ Оби дарё чӣ хел буд?
- ➞ Падар чӣ кор кард. Ман ба кӣ ёри додам?
- ➞ Падар бо чӣ моҳӣ медорад?
- ➞ Ў ба шаст чӣ монд?
- ➞ Моҳиҳо чиро дӯст медоранд?
- ➞ Падар чӣ тарз моҳӣ дошт?
- ➞ Ман бо кӣ моҳигирии падарро тамошо кардам?
- ➞ Феъли «доштан» ба вазифаи феъли ёвар омадааст ё феъли мустақил?
- ➞ Феълҳои таркибӣ бо кадом феълҳои ёвар омадаанд?

СУПОРИШ:

1. Феълҳои таркибиро аз матн чудо кунед.
2. Бо феълҳои ёвари «кардан» «будан» «доштан» феълҳои таркиби созед.

ДАРСИ 27

ШАКЛҲОИ ҒАЙРИТАСРИФИИ ФЕЪЛ

Дар ёд доред!

Феъл се шакли ғайритасрифӣ дорад: масдар, сифати феълӣ, феъли ҳол.

Масдарамалероифода, мекунад, ки иҷрокунандааш (фоил) маълум нест, шахсу шумора надорад.

Масдар аз асоси замони гузашта бо пасванди -ан сохта мешавад.

Ҳама сохти феъл дар шакли масдар меояд: *хондан, давидан, омадан, сохтан (феълҳои сода) баромадан, даромадан, бозомадан (феълҳои сохта); гиря кардан, парвоз кардан, нигоҳ доштан, гап задан (феълҳои таркибӣ).*

ТАВАҚҚУҲ!

Дар фарҳангу луғатҳо феълҳо дар шакли масдар оварда мешаванд.

Чанд панд:

Биёмӯз, агарчанд душворат ояд,

Ки душвор аз омӯхтан ғафс осон.

Носири Хусрав

Ту ба **омӯхтан** баланд шавӣ,
То бидонию арҷманд шавӣ.

Рукниддини Авҳадӣ

Дарег аст **рӯй аз касе тофтан**,
Ки дигар нашояд чу **ӯ ёфтан**.

Саъдии Шерозӣ

Боядат аввал адаб **андӯхтан**,
Дигаронро пас адаб **омӯхтан**.

Абдуллаҳи Қомӣ

Суханро бибояд **шунидан** нахуст,
Чу доно шавӣ, посух ояд дуруст.

Абулқосими Фирдавӣ

ЛУҒАТ

биёмӯз	учись
душвор	трудный, тяжёлый
осон	лёгкий, нетрудный
баландшавӣ	повышение
арҷмандшавӣ	становиться уважаемым, почитаемым
дарег	жаль
рӯй тофтан	отвернуться от кого-либо, прервать отношение с кем-либо
адаб андӯхтан	(воспитаться) обучаться; воспитываться
адаб омӯхтан	воспитать
нахуст	первый, сначала, прежде
дуруст	правильно

САВОЛ:

- Феълҳои ишорашудаи пандҳо чӣ гуна феъланд.
- Масдар чӣ хусусият дорад ва чӣ тарз сохта мешавад?

СУПОРИШ:

1. Маънои пандҳоро гӯед.
2. Дахто феълро дар шакли масдар нависед.

Машқи 54. Ҷумлаҳоро хонед ва ба дафтаратон нависед.

Аз омӯхтан душвор осон мешавад. Одам аз омӯхтан бузург ва арҷманд мегардад. Доништан аз хондан аст. Дурӯғ гуфтан ҳамчун захми шамшер аст, захм дуруст шавад ҳам, паяш мемонад. Аз зӯри беҳуда задан миён мешиканад.

Машқи 55. Масдарҳои *рафтан*, *хондан*, *овардан*, *омадан*, *чидан*, *даромадан* ва *боридан*-ро дар ҷойи мувофиқашон дар шакли тасрифӣ нависед.

Ман ба мактаб *рафтан*. Дилафрӯз дар синфи панҷум *хондан*. Шумо китобро *овардан*? Ту аз кучо *омадан*? Соро ва Барно мева *чидан*. Омӯзгор ба синф *даромадан*. Имрӯз борон *боридан*.

ДАРСИ 28

СИФАТИ ФЕЪЛӢ

Дар ёд доред!

Сифати феълӣ яке аз шаклҳои ғайритасрифии феъл аст. Он амалро дар замоне ҳамчун аломати шахсу предмет мефаҳмонад, яъне ҳам хусусияти феъл ва ҳам хусусияти сифатро дорад ва вобаста ба ҳамин ҳам номаш сифати феълӣ аст. Сифати феълӣ се замон дорад:

Замони гузашта, ки ду шакл дорад:

1. Аз асоси замони гузашта бо пасванди –а: *гуфта* (гуфт+а), *рафта* (рафт+а), *дида* (дид+а);

2. Аз шакли якуми замони гузаштаи сифати феълӣ бо илова шудани пасванди -гӣ: *гуфтагӣ* (гуфта+гӣ), *рафтагӣ* (рафта+гӣ), *дидагӣ* (дида+гӣ).

Замони ҳозира-оянда бо пешванди ме-, аз шакли якуми замони гузаштаи сифати феълӣ ва пасванди -гӣ: *меомадагӣ* (ме+омада+гӣ), *медидагӣ* (ме+дида+гӣ), *мешунидагӣ* (ме+шунида+гӣ), *мерафтагӣ* (ме+рафта+гӣ);

Замони ҳозира-оянда: аз шакли якуми замони гузаштаи сифати феълӣ бо феъли ёвари «истодан» дар шакли сифати феълӣ:

1. рафта истода, дида истода, омада истода;

Аз шакли якуми замони ҳозира-ояндаи сифати феълӣ бо илова шудани пасванди -гӣ:

2. рафта истодагӣ (рафта истода+гӣ), дида истодагӣ (дида истода+гӣ), омада истодагӣ (омада истода+гӣ).

Замони ҳозира: Аз асоси замони ҳозира бо илова шудани пасванди -анда (янда) *раванда* (рав+анда), *шунаванда* (шунав+анда), *чаранда* (чар+анда), *бинанда* (бин+анда), *гӯянда* (гӯ+янда), *ҷӯянда* (ҷӯ+янда).

Замони оянда: Аз масдар бо илова шудани пасванди -ӣ *рафтаниӣ*, *шуниданиӣ*, *диданиӣ*, *омаданиӣ*.

Бо пасванди о (-ё) аз асоси замони ҳозираи феъл: *гӯё* - (гӯй+о), *бӯё* (бӯй+о), *кӯшо* (кӯш+о).

Матнро хонед:

БОЗ ВА БУЛБУЛ

Булбуле ба шохи дарахте нишаста месароид. Бози гурусна ўро диду дар як дам булбулро дошт. Булбули тарсида ба боз гуфт:

– Хоҳиш мекунам, маро озод кунед. Ман парандаи кўчаки сароянда ҳастам ва сазовори чун шумо бози бузург нестам. Бо хўрдани ман шиками шумо сер намешавад. Шумо хеле тавонед ва метавонед парандаҳои бузургтареро шикор кунед.

Боз гуфт:

– Гапҳои гуфтани бисёранд. Ман он қадар нодон нестам. Ин хел суҳанхоро бисёр шунидагӣ. Фикр мекунам, ки аз суҳанҳои гуфтагӣ ва овози хушат дилам ба ту сўхту ман аз баҳри ту гузаштаниам. Не, ба умеди насия ман нақдро аз даст додани нестам.

САВОЛ:

- ➡ Булбул чӣ кор мекард?
- ➡ Бо ӯ чӣ ҳодиса рух дод?
- ➡ Булбул ба боз чӣ гуфт?

👉 Боз ба булбул чӣ ҷавоб дод?

👉 Боз чаро чунин гуфт: «Ба умеди насия ман нақдро аз даст доданӣ нестам»?

👉 Дар матн сифатҳои феълӣ чӣ тарз сохта шудаанд?

👉 Сифатҳои феълӣ дар кадом замонҳо омадаанд?

СУПОРИШ:

1. Дар бораи яке аз парандаи дӯстдоштаатон нақл омода кунед ва дар нақлатон сифати феълӣ истифода баред.

2. Сифатҳои феълиро ба шаклҳои дигари замонӣ баргардонед.

Намуна: *нишаста – нишастагӣ – менишастагӣ – нишаста истода - нишаста истодагӣ - нишастани,*

тарсида, сароянда, шунидагӣ, аз баҳри чизе гузаштани, аз даст доданӣ.

Машқи 56. Ба ҷойи нуқтаҳо сифатҳои феълии мувофиқро ёфта, ҷумлаҳоро ба дафтаратон нависед.

Азиз ба меҳмони ... салом дод. Одамон ба дарвозаи ... наздик шуданд. Овози зангӯла хонандагони ба муассиса ...ро ба дарс даъват мекард. Зани китоб ... омӯзгори мост. Дар боғ гулҳои ... бисёранд. Аз гулҳои ... барои модарам гулдаста тайёр кардам. Рӯи фарши хонаро аз пораҳои ... кӯзаи ... тоза кардем. Кӯдакони ба намоиш ... аз гурӯҳ ҷудо шуданд. Холаам ба ман либоси ...ро нишон дод.

Омада, кушодагӣ, расидагӣ, хондаистода, шукуфтаистода, шукуфта, ишастагӣ, раванда, медӯхтани.

Машқи 57. Ба ҷойи нуқтаҳо исмҳои ба сифатҳои феълӣ мувофиқро гузоред.

... шикаста газанда фуруҳтанӣ

... баста гуфтагӣ раманда

... баргрехта хушкида мехондагӣ

Дарахт, дар, пиёла, либос, гап, саг, китоб, оҳу, мол.

ДАРСИ 29

ФЕЪЛИ ҲОЛ

Дар ёд доред!

Феъли ҳол ҳолати иҷрои амали феълро ифода мекунад. Феъли ҳол чунин сохта мешавад:

1. Аз асоси замони ҳозираи феъл ва пасванди -он:
давон, рақсон, хандон, шитобон;

2. Аз асоси замони ҳозираи феълҳои таркибӣ ва пасванди -он: *(бозӣ кардан) бозикунон, (ҳанда кардан) хандакунон, (рақс кардан) рақскунон, (мавҷ задан) мавҷзанон, (суруд хондан) сурудхонон, (шодӣ кардан) шодикунон;*

3. Аз такрори асоси феъли замони ҳозира ва пасванди он: *дав-давон, пурс-пурсон, тарс-тарсон;*

4. Аз такрори феъли ҳоле, ки аз асоси замони ҳозира ва пасванди -ён сохта шудааст: *давон-давон, рақсон-рақсон, гирён-гирён, афтон-афтон;*

5. Аз такрори шакли якуми сифати феълие, ки аз замони гузашта сохта шудаанд: *зада-зада, калавида-калавида, канда-канда, давида-давида.*

Матнро хонед.

БАРОДАРОНИ МЕҲРУБОН

Дар деҳа ду бародар дӯстона зиндагӣ мекарданд. Онҳо сурудхонон як заминро шудгор карда, ғалла мекоштанд. Бародари хурдӣ чор фарзанд дошт, бародари калон зану фарзанд надошт. Ғалла пухт ва бародарон шодикунон онро даравида, бандҳои ғалларо баробар тақсим карданд.

Бегоҳӣ бародари калон фикркунон худ ба худ гуфт: «Оё мо ғалларо дуруст тақсим кардем? Додарам одами кӯдакдор аст, хӯрандааш бисёр, ба вай ғалла бисёртар лозим аст». Вай тозон рафту як қисми ғаллаи даравидашудаашро бурда, ба ғарами ғаллаи додараш ҳамроҳ кард.

Ҳамон бегоҳӣ додараш ба занаш гуфт:

– Оё ману бародарам ғалларо дуруст тақсим кардем? Бародарам одами куҳансол, танҳо, фарзанд надорад. Касе нест, ки ба корҳои рӯзгораш ёрӣ расонад. Ман аз ҳиссаи худам ба ғаллаи вай камтар ғалла ҳамроҳ мекунам.

Бародари хурдӣ дав-давои рафту гуфтаҳояшро ба ҷо овард.

Рӯзона ҳар ду бародар диданд, ки ғарами ғаллаҳояшон кам нашуда, баробаранд. Бародарон хайрон шуданд. Ба ҳамдигар чизе нагуфтанд. Аз якдигар

беҳабар шабона ғаллаҳояшонро посбонӣ карданд ва аз сирри якдигар боҳабар шуданд. Онҳо якдигарро табассумкунон ба оғӯш гирифтанд.

ЛУҒАТ

дӯстона	дружно, дружественно
сурудхонон	распевая песни
шудгор кардан	пахать
ғалла	зерно
коштан	сеять, засеивать, сажать
шодикунон	радостливо
фикркунон	задумываясь, раздумывая
таксим кардан	разделить
кӯдакдор	имеющий детей
хӯранда	иждивенец, едок
ҳисса	доля
ғарами ғалла	копна, стог, скирда
тозон	бегом, быстро
даравидан	жечь, косить
куҳансол	старик, старый
рӯзгор	жизнь
дав-даво	бегом
ҳайрон шудан	удивляться, поражаться
сир (роз)	секрет, тайна
табассум кардан	улыбаться

Чанд панди бузургон дар бораи нақӯӣ

*Касе, к-ӯ бо ту некӣ кард як бор,
Ҳамеша он нақӯӣ ёд медор.*

Носири Хусрав

*Ғар ҳамехоҳӣ, ки бошӣ дар амон,
Рав, нақӯӣ кун бар халқи ҷаҳон.*

Фаридуddини Аттор

*Қуввати некӣ надорӣ, бад макун,
Бар вуҷуди худ ситам беҳад макун.*

Фаридуddини Аттор

*Нахоҳӣ, ки нафрин кунанд аз пасат,
Наку бош, то бад нагӯяд касат.*

Саъдии Шерозӣ

Тезгӯяк: Бад набош, ки бадӣ бад биёрад.

САВОЛ:

- ↳ Бародарон чӣ гуна зиндагӣ мекарданд?
- ↳ Бародари калон дар бораи бародари хурдӣ чӣ фикр кард ва шабона чӣ кор кард?
- ↳ Ҳамон шаб бародари хурдӣ ба занаш чӣ гуфт?
- ↳ Бародарон чаро ҳайрон шуданд?
- ↳ Онҳо кай ва дар кучо аз сирри ҳамдигар бохабар шуданд?
- ↳ Амали бародарон нисбат ба якдигар хуб буд ё бад? Ба фикри шумо, некӣ кардан чист?

СУПОРИШ:

1. Дар бораи некӣ ва накукорӣ шифоҳӣ ё хаттӣ нақл омода кунед.
 2. Дар нақли омодакарда аз феъли ҳол истифода баред.
 3. Панди бузаргонро шарҳ диҳед.
- Бо омӯзгор панди бузаргонро дар бораи некӣ кардан шарҳ диҳед. Аз матн феълҳои ҳолро ёбед, бо онҳо ҷумла созед ва ба дафтаратон нависед.

ДАРСИ 30

ЗАРФ

Дар ёд доред!

Зарф ҳиссаи нутқест, ки аломати амал, предмет ва ҳолату амалро мефаҳмонад. Зарфҳо сода, сохта, мураккаб ва таркибӣ мешаванд.

Зарфҳои сода: беш, кам, зиёд, бисёр, зуд, ҳозир, кафо, акиб, дер, пеш, боз, акнун, дирӯз, имрӯз, пагоҳ.

Зарфҳои сохта аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ ва пешванду пасвандҳо сохта мешаванд:

а) бо пешвандҳо: **бе**+хато = беҳато, **бе**+парво = бепарво, **но**+хост = нохост, **но**+чор = ночор, **ба**+зӯр = базӯр, **бо**+шаст = бошаст, **бо**+эҳтиёт = боэҳтиёт, **бар**+вақт = барвақт, **дар**+ҳол = дарҳол, **то**+рафт = торафт;

б) бо пасвандҳо: шарт+**ан** = шартан, доим+**о** = доимо, фавр+**ӣ** = фаврӣ, пушт+**нокӣ** = пуштнокӣ, самим+**она** = самимона, шаб+**она** = шабона, ғунча+**сон** = ғунчасон, оҳу+**вор** = оҳувор, нав+**акак** = навакак.

3. Зарфҳои мураккаб:

а) такрори калимаҳо: тӯда-тӯда, осон-осон, як-як;

б) такрори калимаҳо бо миёновандҳо: хом+**о**+хом = хом**о**хом, як+**ба**+як = як**ба**як;

в) ба воситаи калимаҳои гуногун: ду+чанд=дучанд, як+сар=яксар, боз+пас=бозпас;

4. Зарфҳои таркибӣ:

а) аз ду калима таркиб ёфтаанд: як навъ, як дараҷа;

б) ду калима бо пайвандаки -у(-ю) баҳуда**ю** беҳуда, гашта**ю** баргашта, каму беш, бечуну чаро;

в) ду калима ва пешояндҳо: дақиқа **ба** дақиқа, бом **ба** бом, рӯз **аз** рӯз, рӯз **то** рӯз, **аз** самими дил.

Матнро хонед.

ЭҲТИЁТ – НИМИ ҲАЁТ

Дар наздикии хонаи мо маҷмааи варзишӣ сохтанд. Ман ва Расул акнун як рӯз пас ба он ҷо барои машққунӣ меравем. Дар ин маҷмааи варзишӣ толорҳои зиёд мавҷуданд. Дар ин толорҳо бахшҳои гуногуни варзиш омӯзонда мешаванд: гӯштингирӣ, муштзанӣ, чавгонбозӣ, оббозӣ, машқбарои тамоми узвҳои бадан. Дар гӯштингирӣ ҳарифон як ба як бозӣ мекунанд. Ин тарзи варзиш усулҳои худро дорад ва ҷусту ҷолокиро талаб мекунад.

Дирӯз дар толори гӯштингирӣ Ҳангоми машқ пойи Часур нохост лат хӯрд ва ӯ пуштнокӣ ба замин афтид. Зуд ёрии тиббиро хабар кардем. Духтур дарҳол пойи Расулро муоина кард. Дар вақти муоина кардан ба Расул савол медод. Расул ночор ба саволҳо ҷавоб мегуфт, зеро пояш дард мекард ва гап задан намехост. Баъд духтур ба пойи Расул малҳам молиду бо доқа баст ва аз ӯ талаб кард, ки охишта аз ҷояш хезад. Расул аввал бо ёрии мо базӯр аз ҷояш хест ва баъд ҳудаш роҳ гашт. Мо хурсанд шудем ва Расул ба духтур самимона ташаккур гуфт. Духтур Ҳангоми рафтан ба мо гуфт: «Баҷаҳо! Эҳтиёт – ними ҳаёт, ҳамеша Ҳангоми варзиш ва бозӣ боэҳтиёт бошед».

ЛУҒАТ

маҷмааи варзишӣ	<i>спортивный комплекс</i>
толор	<i>зал</i>
бахш	<i>секция</i>
ҷусту ҷолокӣ	<i>проворность, ловкость</i>
усул	<i>приём, метод</i>
ҳарифон	<i>соперники</i>

як ба як
нохост
лат хӯрдан
пуштнокӣ
зуд
дарҳол
боэҳтиёт
ночор
оҳиста
базӯр
самимона

*один на один
внезапно, вдруг
ушибиться
навзничь, на спину
быстро
сразу
осторожно, предусмотрительно
вынужденно, поневоле
медленно
еле-еле
искренно, горячо*

САВОЛ:

- ➞ Бачаҳо ба кучо мераванд?
- ➞ Барои чӣ бачаҳо ба мачмааи варзиш мераванд?
- ➞ Дар толорҳо кадом навъи варзиш омӯзонда мешавад?
- ➞ Шумо боз кадом навъи варзишро медонед?
- ➞ Дар гӯштингирӣ ҳарифон чӣ тарз бозӣ мекунанд?
- ➞ Бо Расул чӣ ҳодиса рӯй додааст?
- ➞ Онро нақл кунед. Чаро духтур «Эҳтиёт - ними ҳаёт» гуфт?
- ➞ Шумо оё ба варзиш машғул мешавед?
- ➞ Ба кадом навъи варзиш бештар шавқ доред?

СУПОРИШ:

Машғулият ва бозии дӯстдоштаатонро баён кунед.
Аз матн зарфхоро ёбед ва сохти онҳоро муайян кунед.

МУКОЛАМА

Лена

– Дилшод, ту ба кучо меравӣ?

– Ту дар он чо чӣ кор мекунӣ?

– Чаро чавгонбозӣ?

– Ман рақси рӯйи яхро дӯст медорам.

– Ҳа. Дар кӯчаи мо маҷмаи нави варзиш сохтанд ва дар он як толор барои рақси рӯйи ях мавҷуд аст. Ман дар як ҳафта ду маротиба ба он чо рафта машқ мекунам.

Дилшод

– Ман ба толори варзиш меравам.

– Ман дар он чо барои ёд гирифтани чавгонбозӣ машқ мекунам?

– Чавгонбозӣ машғулияти дӯстдоштаи ман аст.

– Лена, ту кадом нави варзиширо дӯст медорӣ?

– Ту барои ёд гирифтани ин нави варзиш ба кучо меравӣ?

ВАРЗИШ – ГАРАВИ САЛОМАТӢ

СУПОРИШ:

Аз рӯйи расм нақл нависед.

Машқи 58. Чумлаҳоро нависед ва зарфҳоро ёбед.

Ман сахар барвақт аз хоб меҳезам. Имрӯз Самад ба мактаб дер омад. Ту диктантро беҳато навиштӣ. Фирӯз саросема рафт. Мошин бошаст аз роҳ гузашт. Нигора чолокона тӯбро дошт.

ДАРСИ 31

НАВЪҲОИ ЗАРФ

Зарфҳо аз рӯйи маъно чанд ҳел мешаванд:

➤ **Зарфи тарз** тарзи амал воқеъ шудани амал ва чигунагии ҳолату вазъиятро мефаҳмонад: *саросема, чолокона, дастакӣ, пуштнокӣ.*

➤ **Зарфи монандӣ** тарзи иҷрои амалро бо роҳи монандӣ ва муқоиса нишон медиҳад: *гурбавор, мисли гурба, шерона, мисли шер.*

➤ **Зарфҳои миқдору дараҷа** миқдору дараҷаи аломат ва воқеъ шудани амалу ҳолатро нишон медиҳад: *кам, зиёд, бисёр, андак, камакак, тамоман, як дараҷа.*

➤ **Зарфи замон** вақти иҷро шудани амалу ҳолатро нишон медиҳад: *имсол, пагоҳ, имрӯз, дарҳол, ҳозир, барвақт, гоҳ-гоҳ.*

➤ **Зарфи макон** ҷой ва макони иҷро шудани амалу ҳолатро мефаҳмонад: *дарун, пеш, қафо, боло, поён, берун.*

➤ **Зарфи сабаб** сабаби ба вуҷуд омадан ё наомадани амалу ҳолатро ифода мекунад: *шартан, ноилоҷ, беихтиёр, тасодуфан.*

➤ **Зарфи мақсад** мақсади иҷро шудан ё нашудани амалу ҳолатро ифода мекунад: *барқасд, қасдан, беҳуда.*

Матнро хонед.

ДАР КИТОБХОНАИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ

Муассисаи таълимии мо китобхонаи хеле калон дорад. Дар китобхона китоб, маҷалла ва рӯзномаҳои гуногун ҳаст. Мо зуд-зуд ба китобхона меравем. Аз он ҷо китобҳои шавқовар гирифта, ҳавасмандона мехонем.

Китобдори китобхон Насибахола зани меҳрубон ва хушмуомила аст. Моро ҳамеша хуш қабул мекунад ва мегӯяд: «Китобро дӯст доред, китоб манбаи дониш аст». То ёфтани китоб гоҳ-гоҳ ба мо маҷалла ва рӯзно-маро нишон медиҳад. Ман дирӯз китоби «Афсонаҳои халқи тоҷик»-ро гирифтам. Ин китобро ману Лола ҳамроҳ хондем. Китоб ба мо бисёр писанд омад.

*Дӯст медорам туро, эй ҳамдами ҷонам, китоб!
Аз саҳар то шом бо шавқу ҳавас хонам китоб.*

*Баргу сози мо китобу ҳикмат аст,
Ин ду қувва эътибори миллат аст.*

ЛУҒАТ

маҷалла
рӯзнома
шавқовар
китобдор
хушмуомила

журнал
газета
интересный
библиотекарь
вежливый

меҳрубон	добрый
ҳамеша	всегда
нишон додан	показывать
ҳамроҳ	вместе
ҳамдам	друг
шавқ	влечение, интерес
ҳавас	желание
саҳар	утро
шом	вечер

САВОЛ:

- ↪ Дар китобхона чиҳо ҳаст?
- ↪ Шумо ба китобхона меравед?
- ↪ Дар он ҷо чӣ кор мекунед?
- ↪ Кӣ китобдор аст?
- ↪ Ё чӣ гуна зан аст?
- ↪ Ё ба хонандагони китоб чӣ мегӯяд?
- ↪ Ту аз китобхона кай ва кадом китобро гирифта хондӣ?
- ↪ Китобро ту ҳамроҳи кӣ хондӣ?
- ↪ Китоб ба шумо писанд омад?
- ↪ Шумо китобро дӯст медоред?

СУПОРИШ:

1. Маънои байтҳоро гӯед.
2. Дар мавзӯи «Китоби дӯстдоштаи ман» нақл (хаттӣ ё шифоҳӣ) омода созед.
3. Дар мавзӯи «Як рӯзи ман» нақл (хаттӣ ё шифоҳӣ) омода созед.
4. Чистонро аз ёд кунед:

Чистон

Ҳамдаме дорам, ки бе овоз суҳбат мекунад,
Бе дахону бе забон нақлу ривоят мекунад.
Ҳушу ақлу завқ афзун мекунад гуфтори ӯ,
Аз кадомин фан, ки меҳоҳӣ, ҳикоят мекунад.
(китоб)

МУКОЛАМА

Азиз

– Салом, Ҷамшед. Ту дирӯз баъди дарс кучо рафта будӣ?

– Ту дар китобхона чӣ кор кардӣ?

– Ту имрӯз чӣ кор мекуни?

– Ман ҳам равам, мумкин?

– Ҷамшед, ту пагоҳ чӣ кор мекуни?

– Ту кай аз он ҷо меой?

Ҷамшед

– Ман дирӯз дар китобхона будам.

– Ман аз китобхона китоби «Гулистон»-ро гирифтам.

– Имрӯз ман бо падарам ба осорхона меравам.

– Марҳамат, биё, Азиз, ҳамроҳ меравем.

– Ман пагоҳ ба хонаи бибиям меравам. Вай дар Ҳисор зиндагӣ мекунад.

– Ман аз он ҷо бегоҳӣ меоям.

Машқи 59. Ба ҷойи нуқтаҳо калимаҳои мувофиқи ифодакунандаи зарфи замонро гузошта, ҷумлаҳоро нависед.

Ман ... ба дарс рафтам. Гулнора ... ба хона омад. ... мо телевизор тамошо кардем. ... борон борид. ... ҳаво соф аст. Мо ... ба сайругашт меравем.

пагоҳӣ, нисфирӯзӣ, бегоҳӣ, дирӯз, имрӯз, пагоҳ.

ДАРСИ 32

ДАРАЧА ДАР ЗАРФ

Дар ёд доред!

Зарфҳои замон, макон, миқдору дараҷа ва тарз дараҷаи қиёсӣ доранд. Зарфҳои дараҷаи қиёсӣ аломати амалро ба таври муқоиса муайян мекунад. Ин дараҷа аз зарф бо илова кардани пасванди -тар сохта мешавад: зудтар, дертар, баъдтар, берунтар, бештар, бисёртар.

Матнро хонед:

ПАЛАНГ

Паланг даррандатарин ва нотарстарин ҳайвони рӯйи замин аст. Паланг бисёртар дар ҷангалҳои Ҳиндустон зиндагӣ мекунад. Дар найзорҳои ноҳияҳои ҷанубии кишвари мо низ паланг дида мешавад. Пӯсти вай сурхчатоби рах-рах аст. Барои ҳамин вай дар байни алафҳо ё найзорҳо (қамишзор) нонамоён аст ва дар он ҷо сайдашро мепояд.

Паланг хангоми шикор аввал худро дарунтар паноҳ мекунад ва аз камингоҳ баландтар мечаҳаду бо як зарба сайдашро зада меафтанад. Вай шабона низ ба осонӣ шикор мекунад. Агар сайди паланг гурезад, хангоми дунболагирӣ кардан паланг боз зудтар медавад, то сайдаш аз даст наравад.

ЛУҒАТ

паланг	<i>тигр</i>
даррандатарин	<i>самый хищный, дикий</i>
нотарс	<i>бесстрашный, храбрый, смелый</i>
хайвон	<i>животное</i>
найзор	<i>заросли тростника (камыш)</i>
пӯст	<i>кожа, шкура, мех</i>
сурхчатоб	<i>красноватый, с красным оттенком</i>
рах-рах	<i>полосатый</i>
нонамоён	<i>невидный</i>
сайд	<i>дичь, добыча</i>
пойидан (мепояд)	<i>стеречь, караулить, наблюдать</i>
дарун	<i>внутри</i>
баланд	<i>высокий</i>
дунболагирӣ кардан	<i>преследовать</i>
зуд	<i>быстро, скоро</i>

САВОЛ:

- ↪ Паланг чӣ хел хайвон аст?
- ↪ Ў дар кучо зиндагӣ мекунад?
- ↪ Пӯсти паланг чӣ гуна аст?
- ↪ Ў дар кучо сайдашро мепояд?
- ↪ Хангоми шикор паланг чӣ хел рафтор мекунад?
- ↪ Агар сайди паланг гурезад, ӯ чӣ кор мекунад?
- ↪ Кадом хайвон зудтар медавад?

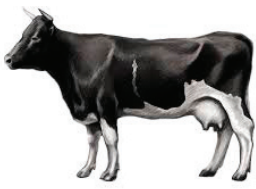
↪ Кадом ҳайвон баландтар мечаҳад?

↪ Кадом ҳайвон тезтар меравад?

СУПОРИШ:

1. Дар бораи як ҳайвони ваҳшӣ нақл омода созед.
2. Ҷадвалро пур кунед:

ҳайвоноти хонагӣ	ҳайвоноти ваҳшӣ	парандагон
Гов 	Шер 	мурғ

МУКОЛАМА

Хуршед

– Нуршед, ту кадом хели ҳайвонҳоро медонӣ?

– Кадом ҳайвонҳои хонагиро медонӣ?

– Номи кадом парандаҳои хонагиро медонӣ?

– Номи ҳайвоноти ваҳширо ҳам медонӣ?

– Дар Тоҷикистон кадом хели ҳайвонҳои ваҳшӣ зиндагӣ мекунам?

– Ту ҳайвонҳои ваҳширо дидай?

Нуршед

– Ман ҳайвонҳои хонагӣ ва ваҳширо медонам.

– Ман асп, буз, гӯсфанд, гов, хар, гурба ва сагро медонам.

– Кабк, мурғ, хурӯс, тӯтӣ, булбул, мурғобиро медонам.

– Ҳа, медонам.

– Дар Тоҷикистон паланг, гург, рӯбоҳ, шағол, оҳу, хирс ва ғайра ҳаст.

– Ҳа, ман ҳайвонҳои ваҳширо дар боғи ҳайвонот дидам.

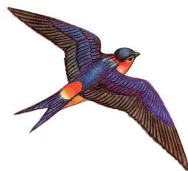

Чистонҳоро хонед ва ҷавобашонро ёбед:

Ду табақи сангин,
Ду табақи рангин,
Як сари гарон,
Чор пойи равон.

Чусту чолок дар фазо
Аз ҳусни худ менозад.
Дар сакфи хонаи мо
Аз гил лона месозад

Машқи 60. Ба ҷойи нуқтаҳо зарфҳои мувофиқро гузоред.

Падарам имрӯз аз кор ... омад. Дар мусобиқа
Ҳалим нисбат ба Салим ... ҷаҳид. Ман бояд ба хо-
наи бибиям ... равам. Дар хонаи ҳолӣ садо ... меба-
рояд. Дар дари тарбияи ҷисмонӣ Комил аз ҳама ...
давид.

Дертар, баландтар, зудтар

ЛУҒАТ:

А

абад	вечный, постоянный; вечно
адаб андӯхтан	воспитываться, обучаться
азият додан	причинять страдания, обижать
айвон	балкон
айнак	очки
акс	отражение, отображение, рисунок
амак	дядя (по отцу)
амма	тетя (по отцу)
арҷмандшавӣ	становится уважаемым (почитаемым)
арӯс	невеста
афсӯс	жаль; сожаление, досада

Б

базӯр	еле-еле, с трудом
боимҷон, боқлаҷон	баклажаны
бақо	вечность, постоянство, существование, сохранение
баланд	высокий
баробарӣ	равенство
бародар	брат
барнома	программа
барқарор шудан	восстанавливаться

бархам хӯрдан	прекращаться, исчезнуть, ликвидироваться
баста	закрытый
ба бахти мо	на наше счастье
ба ғазаб омадан	разозлиться, рассердиться
ба дунё омадан, та- валлуд шудан	родиться
ба ёрӣ ҷеғ задан	позвать на помощь
ба чаро бурдан	вести на пастбище
бахш	секция
биёмӯз	учись
бинокор	строитель
биринҷ	рис
бисёрошёна	многоэтажный
бобо	дедушка
боадаб	вежливый, воспитанный
бодиринг	огурец
бозгашт	возвращение
бозор	базар, рынок
болаззат	вкусный
бофарханг	культурный, воспитанный
бофаҳм	умный, понятливый
боэҳтиёт	осторожно, предусмотрительно, бережно
бо дилу чон	с душой; от души

В

варзиши бадан

вахдат

ворис

Г

гашниҷ

гетӣ

гуворо

гулбарг

гург

гуфтор

Ғ

ғалла

ғарами ғалла

ғор

ғоиб шудан

Д

дав-давон

даравидан

дарранда

дарахтони хамеша-
сабз

дарун

деҳ, деҳа

домод

утренняя гимнастика

единство

наследник

кинза, кориандр

мир, вселенная, свет

приятный, доставляющий
удовольствие, вкусный

лепесток цветка

волк

речь

зерно

копна, стог, скирда, куча

пещера

исчезать, скрываться; отсут-
ствовать

бегом, быстро, вскачь

жать, косить

хищный, дикий

вечнозеленые деревья

внутри

деревня

жених, зять

донишманд	мудрый, умный, ученый, знаток
дуру дароз	долго
дугона	подруга
дукон, мағоза	лавка, ларек, магазин
дунболагирӣ кардан	преследовать
дуруст	правильно
духтар	дочь; девушка
душвор	трудный, тяжелый
душман	враг, противник
дӯст	друг, приятель
дӯстона	дружно
Ё	
ёри додан	помогать
З	
заминҳои ҳосилхез	плодородные земли
занона	женский
заргар	ювелир
зард	желтый
заррин	золотой, золотая
заррабин	микроскоп
зироат	сельскохозяйственная культура
зодгоҳ	место рождения, родина
зуд	быстро
зӯр	сильный, могучий, мощный, крепкий

зӯр задан

И

бозӣ, бозӣ кардан

инсон

ин сон, ин тавр

К

каду

калон, калонтарин

камин (гирифтан)

карам

касб

кирми лойхӯрак

китобдор

кишвар

киштзор

коштан

ку, дар кучо?

кушода

кӯдакдор

кӯҳҳои осмонбӯс

К

кадимтарин

қоида

стараться изо всех сил, силиться, тужиться

игра, играть

человек

так, таким образом

тыква

большой, самый большой

засада, устраивать засаду, спрятаться

капуста

профессия

червь, червяк

библиотекарь

край

посев

сеять, засеивать, сажать

где?

открытый

имеющий детей (иждивенцев)

высокие горы

древнейший

правило

кувват гирифтан

Л

лаблабу

лат хӯрдан

лату кӯб кардан

лӯбиё

М

мағоза

**мавзеъҳои хушман-
зара**

маймун

марғзор

мардона

маром

матӯ

машғулият

**машхур, машхурта-
рин**

маҳфил

мачалла

мачмааи варзишӣ

меҳрубон

модар

модаркалон, биби

монеа

набираться сил, набрать силу

свекла

ушибаться, ушибиться

избивать, колотить

фасоль

магазин

живописная местность, краси-
вые места

обезьяна

луг; лужайка, покрытая тра-
вой земля

мужской

цель

ткань, материал

занятие

знаменитый, самый знамени-
тый

кружок

журнал

спортивный комплекс

добрый, ласковый

мама (мать)

бабушка

препятствие

моҳидорӣ	рыболовство, рыбалка
моҳир	искусный, умелый
моҳӣ	рыба
муддат	время, срок, период времени
муқаддас	священный, святой
муқбил	счастливый, удачливый
муайян кардан	определить
муш	мышь
мусобика	соревнование
мӯрча	муравей
Н	
Наврӯз	Навруз (праздник)
написандидан	не признавать
насиб	доля; удел, судьба
нахуст	первый, сначала, прежде
наҳӯд	горох
наҳр	речка, пруд
начот ёфтан	спасаться, освобождаться
нигоҳ доштан	держать
нишон додан	показывать
нонамоён	невидимый, незаметный
носазо	неприлично; ругань, брань
нотарс	бесстрашный, храбрый, смелый
нохост	неожиданно, внезапно
нохун	ноготь, ногти; коготь
ноҳия	район

ночор
нўгтез

О

обрў
овоз
одами ибтидой
одй
оилад
омода кардан
оромона
ором наистодан

оростан
офтобрўя
оҳан, оҳанин
оҳу

П

падар
пазанда
паланг
панчара
партофтан
парчам
пахтагин
пешвои миллат
писар

вынужденно, поневоле
острый

честь, достоинство, авторитет
звук, голос
первобытный человек
обычный
семья
подготовить
спокойно, сдержанно, тихо
быть беспокойным; беспокой-
ство, нетерпеливость
украшать
солнечный
железо, железный
газель, серна, козуля

отец
повар, кулинар
тигр
решётка
бросать
флаг, знамя
хлопковый
лидер нации
сын

пиёз	лук
подара, дара	ущелье
пойафзол	обувь
пойидан	стеречь, караулить, наблюдать
пойтахт	столица
полез	огород
посбон	сторож, охранник
пурбин	лупа
пуштноки	навзничь, на спину
пўст	кожа, шкура
Р	
райҳон	базилик
рамз	символ
расм кашидан	рисовать
расм	картина
рассом	художник
рафик	товарищ
рах-рах	полосатый; в линейку
рахм кардан	проявлять милосердие, желать
робита	связь, отношение
роҳбар	старость, руководитель
роҳи гурезро пеш гирифтан	искать пути побега; убежать, сбежать
рӯзи истироҳат	выходной день
рӯзгор	жизнь

С

сабзавот

сабзӣ

сабзидан

савсан

савсани обӣ

садонок

сайд

сайёҳ

сайругашт

самимона

санг

саргарм шудан

сахар

себзор

сир (роз)

сир

сиёҳ

сифат

соф

сулҳ

сурудхонон

сурхчатоб

Т

табассум кардан

овощи

морковь

расти, прорасть, всходить

ирис

лилия

гласный

охота, ловля; дичь, добыча

турист

прогулка

искренно, горячо

камень

быть занятым, увлечься

утро

яблоневый сад

секрет, тайна

чеснок

черный

качество (имя прилагательное)

ясный

мир, примирение, перемирие

петь, распевая песни

красноватый, с красным оттенком (отливом)

улыбаться

тағо	дядя (по матери)
тайёр кардан	готовить
талаффуз	произношение
тарбуз	арбуз
тарғиб намудан	призывать, пропагандиро- вать
тирамоҳ	осень
тоза кардан	чистить
толор	зал
турб	редька
У	
усул	приём, метод
Ф	
фаввора	фонтан
фарҳангӣ	культурный
фикркунон	задумываясь
Х	
харбуза	дыня
харгӯш	заяц
хез, хестан	прыжок, скачок, бросок; вста- вать
хирс	медведь
хишова	прополка
хола	тётя (по матери)
хотирмон	памятный
хоҳар	сестра

хочагии дехқонӣ	дехканское хозяйство
худро дошта натаво-нистан	не сдержатся, несдержанность
хӯранда	кушающий; едок
хӯриш	салат
хӯрок	блюдо, еда, пища
хушманзара	красивый, живописный
хушмуомила	учтивый
Х	
ҳабиб	любимый
ҳавас	желание
ҳайвонот	животные
ҳайрон шудан	удивляться, поражаться
ҳамдам	друг, приятель
ҳамдигарфаҳмӣ	взаимопонимание
ҳамеша	всегда
ҳамла кардан	нападать
ҳамном	тезка
ҳамроҳ	вместе
ҳамсар	супруг, супруга
ҳамсоя	сосед
ҳангом	во время
ҳарифон	соперники
ҳисса	доля, часть
ҳичо	слог
ҳосил	урожай; результат, итог

хунарманд

мастер своего дела

Ч

чашмаҳои
бахш

шифо-

целебные родики (истоки)

чойхона

чайхана

чоҳ

колодец

чуқури

яма

чусту чолоки

проворность, ловкость

Ч

частан

прыгать, подпрыгивать, ска-
кать

чашни арӯси

свадьба

чаъфарӣ

петрушка

чинс

род

чонибдор

сторонник

чони

душевный, настоящий

чунбидан

шевелиться

чустучӯ

поиск

Ш

шавқ

влечение, интерес

шавқовар

интересный

шавқовар будан

быть интересным

шалғам

репа

шарбати мева

фруктовый сок

шарм доштан

стесняться

шаст, чангак

удочка, рыболовный крючок

шаршара	водопад
шаффоф	прозрачный
шахдбор	сладкий (как мёд)
шаҳр, шахрӣ	город, городской
шаҳри дилоро	прекрасный город
шер	лев
шибит	укроп
ширинӣ	сладость
шодикунон	радостно
шоли	шала, неочищенный рис
шом	вечер
шох	рог
шатранч, шохмот	шахматы
шубон (чӯпон)	чабан, пастух
шудгор кардан	пахать
шукуфтан	расцветать
Я	
як ба як	один на один

МУНДАРИЧА

Дарси 1.....	4
Дарсҳои 2-3.....	7
Дарси 4.....	10
Дарси 5.....	12
Дарси 6.....	18
Дарси 7.....	21
Дарси 8.....	22
Дарси 9.....	26
Дарси 10.....	30
Дарси 11.....	34
Дарси 12.....	37
Дарси 13. Сифат.....	40
Дарси 14. Дараҷаҳои сифат.....	46
Дарси 15. Пасвандҳои сифатсоз.....	49
Дарси 16. Сохти сифат.....	52
Дарси 17. Феъл	56
Дарси 18. Замонҳои феъл. Замони гузаштаи феъл.....	62
Дарси 19. Феъли «ҳаст» ва бандҳои хабарии «аст».....	67
Дарси 20. Замони ҳозираи феъл	69
Дарси 21. Замони ояндаи феъл. Тасрифи онҳо.....	72
Дарси 22. Намудҳои феъл.....	76
Дарси 23. Феълҳои бевосита ва бавосита.....	79
Дарси 24. Феълҳои монда ва гузаранда.....	82
Дарси 25. Сохти феъл.....	85
Дарси 26. Феълҳои ёвар.....	88
Дарси 27. Шаклҳои ғайритасрифии феъл.....	91
Дарси 28. Сифати феълӣ.....	93
Дарси 29. Феъли ҳол.....	97
Дарси 30. Зарф.....	100
Дарси 31. Навҳои зарф.....	105
Дарси 32. Дараҷаи зарф.....	109
Луғат.....	113

САЛОМОВ МАҲМАДДОВУД,
ГУЛНАЗАРОВА ЖИЛО, ҚОСИМОВ ОЛИМҚОН

ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ

барои хонандагони синфи 5-уми муассисаҳои
таҳсилоти умумии таълимашон
ба забони русӣ

Муҳаррир	Мунаввар Мунавваров
Мусахҳах	Меҳрӣ Саидова
Муҳаррири техникӣ	Начмиддин
	Салоҳиддинзода
Тарроҳ	Маҳина Ҳақимова

Ба чоп 16.01.2018 иҷозат дода шуд. Қоғази офсет.
Чопи офсет. Андоза 60х90 1/16. Ҷузъи чопӣ 8.
Адади нашр 24 150 нусха.
Супориши № 54/2017

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, ш. Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел: 222-14-66,
E-mail: najmiddin64@mail.ru

Дар матбааи ҚДММ “ТоРус”
ба таъъ расидааст.